

Проф. др ЛЈУБОМИРКА КРКЉУШ
Матица српска
Матице срске 1, Нови Сад, Србија
Е-адреса: ljkrljus@sbb.rs

СЛОВЕНСКЕ НОВИНЕ О СРБИМА 1848. ГОДИНЕ: *Allgemeine Slawische Zeitung*

САЖЕТАК: У Бечу су од јула до октобра 1848. године, на немачком језику, излазиле новине *Allgemeine Slawische Zeitung* (*Опште словенске новине*), које је уређивао Чех Хајнрих Теробелски, књижевник и лингвиста. Лист је политички припадао левици, а поводом национално-ослободилачких покрета у Хабзбуршкој монархији 1848. заступао је концепцију аустрославизма, опстанка Монархије и њеног преуређења у федеративну заједницу равноправних народа. Лист је објављивао бројне написе о Србима и Јужним Словенима, о мађарској политици према словенским народима и узроцима и току српско-мађарског рата и о циљевима Српског народног покрета 1848. године. Сарађивао је са српским и хрватским листовима и бројним дописницима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Allgemeine Slawische Zeitung*, 1848. година, Словени, аустрославизам, преуређење Аустрије, српско-мађарски рат

Током 1848. године излазиле су у Бечу новине *Allgemeine Slawische Zeitung* (Опште словенске новине). Новине су излазиле од 18. јула до 21. октобра 1848. године, три пута седмично, са мотом „Демократија – федерација слободних народа”.¹

У уводнику првог броја *Allgemeine Slawische Zeitung* изнесен је програм листа. „Словен је мрзео Аустрију; он је морао да је мрзи”. Стара Аустрија цедила је вековима гвозденим руком Словену крв из срца. Њен хладни,

---

¹ *Allgemeine Slawische Zeitung* (Опште словенске новине) уређивао је Чех Хајнрих Теробелски (Jindřich Terebelský, 1818 – Загреб, 25. XI 1863), књижевник и лингвиста. Пошто су октобра 1848. године *Allgemeine Slawische Zeitung* престале да излазе, Теробелски је 1849. и 1850. писао у полузваничним новинама које су тада поново покренуте у Оломуцу, где је у то време боравио двор – *Oesterreichischer Correspondent*, а сарађивао је с разним листовима. Писао је радове из области лингвистике. Аутор је књиге о животу чешког националног јунака Јана Жишке (Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Dreiundvierzigster Theil*, Wien 1881, 287).

немилосрдни систем настојао је да му отме оно што му је најсветије – језик, свест о народности, сећања.

Царевинско веће у Бечу изградиће нову, слободну Аустрију. Погледи милиона Словена усмерени су ка људима, којима су поверили свету дужност да им дају отаџбину коју ће моћи чувати и волети. Царевинско веће треба да изгради установе и законе који ће штитити слободу и поставити је изнад закона и усанова, ради заштите неотуђивих људских права. Царевинско веће треба да уједини и помири супротстављене националне и социјалне елементе – то може постићи слободом и демократијом. Демократији, која ће изградити своје установе полазећи од темеља националних слобода, посветиће оснивачи листа све своје снаге. Истовремено имају намеру да својим новинама измирују, тиме што ће посредовати. А посредоваће тако што ће стање, намере и захтеве Словена отворено предочити немачкој и италијанској браћи, што ће се борити против угњетавања и вероломства, неповерења и надмености, тако што ће се борити за правду и праведно поступати.

Као и у Царевинском већу, тако је и у штампи немачки језик био неопходно средство међусобног општења и разумевања. Због тога ће лист бити штампан на немачком језику.

Уредништво је прихватило Манифест народима Европе првог Словенског конгреса одржаног у Прагу јуна 1848. и објавило га на почасном месту. Пратиће заседања Царевинског већа и стање народа о чијем се положају расправља.

По својим политичким ставовима уредништво је припадало левици, уколико ова признаје основна начела демократије и залаже се за њих. Демократске установе, као слобода, не могу постојати ако се не ослањају на истинску снагу, а то је родољубље и поштење грађана.

Аустрија ће постати савезна држава, чврсти савез слободних демократија. У домаћим пословима сваки народ биће сопствени господар, али ће заједничкој држави уступити онолики део свог суверенитета, који ће јој бити потребан да остане снажна и да може да заштити сваку од својих држава.

Новине ће даље пратити несрећно стање Словена у Угарској, а пуну пажњу ће посветити витешком узлету Јужних Словена. Велики задатак нове Аустрије је оживљавање јужнословенских народа, а то неће бити решено докле год се од Јадранског до Црног мора не рашири дух народне слободе.

Појаву ових новина у Бечу подстакло је и отварање питања такозваног чвршћег прикључења Немачкој, којем су многи Немци озбиљно тежили. Ипак, уредништво није крило да сматра да је Немачка претежно конзервативна и да ће демократска Аустрија схватити свој природни, политички и дипломатски положај и приближити се Француској. То би био савез Француске и Аустрије, против Немачке и против Русије, за слободу.

За три месеца колико је излазио и у 59 бројева, лист је заиста посветио много пажње Јужним Словенима и Србима, као и њиховим настојањима да се изборе за национална права и грађанске слободе.

Текстови које су објављивале *Allgemeine Slawische Zeitung* били су различитог порекла. У великом броју преузимају се из београдских *Србских новина* и из листа *Der Serbe*, који је у Београду излазио на немачком језику, из *Весњника*, који је у Војводини излазио за време Српског народног покрета

и из загребачких новина *Slavenskog Juga* и *Agramer Zeitung*-а. Како има и написа објављених и у *Allgemeine Slawische Zeitung* и у *Der Serbe* може се основано претпоставити да нису преузимани, јер је то обично бивало и назначено, него да су били послани и једном и другом листу. Неки су дописи бивали објављени раније у *Allgemeine Slawische Zeitung*-у него у *Der Serbe*. Све то сведочи о тесној вези и сарадњи која је постојала међу словенским листовима током револуционарне 1848. године.

Новине су имале много дописника, те су многи написи долазили с лица места, што им је давало својство драгоцених извора о догађајима који су се збивали.

Написи су најчешће потписивани иницијалима, ретко пуним именом, или је само назначено одакле се дописник јавља. Аутори су вероватно у великом броју били Срби и Хрвати, што се може установити по самој садржини написа, али и други Словени, понајвише Чеси.

* * *

У првом броју објављен је Манифест Словенског конгреса у Прагу народима Европе.² На његовом почетку истакнут је историјски значај конгреса за Европу и за Словене. То је прво у историји окупљање Словена, делова једне велике породице народа, прилика да се посаветују о заједничким интересима.

Романски и германски народи обезбедили су мачем и силом не само своју слободу и самосталност, него и своје господарење. Словенски народи не теже освајању и владању над другима, него слободи за све. Одбијају све класне привилегије и захтевају потпуну једнакост пред законом, као и једнаку расподелу права и дужности. Словени не дижу свој глас само за слободу појединца у држави, као природно људско право, исто им је тако света и народност, целина духовних потреба и интереса.

С обзиром на Аустрију, конгрес захтева њен преображај у конфедерацију равноправних народа. Од угарске владе тражи се да што пре укине све насилне мере које предузима против словенског становништва у Угарској – Срба, Хрвата, Словака и Русина и да им што скорије обезбеди у пуној мери сва национална права која им припадају.

Манифест се завршава апелом Европи: „Ми, који смо најмлађи, али не и слабији, јављамо се поново на политичкој позорници Европе, предлажемо да се сазове конгрес европских народа ради решавања свих међународних питања; уверени смо да ће се слободни народи лакше споразумети него плаћени дипломати”.

У следећем броју објављен је текст адресе Словенског конгреса цару.³ Европа од 1815. више не постоји. У савременим политичким покретима Аустрија

² “Proclamation der ersten Slaven-Versammlung in Prag an die Völker Europa’s”, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 1, 18. Juli 1848. У изради текста Манифеста учествовала су четворица учесника конгреса, међу којима и М. Бакуњин и Ф. Палацки. Највећи део написао је Палацки (Milan Prelog, *Slavenska renesansa 1780. – 1848*, Zagreb 1924, 379–381).

³ “Adresse des Slawencongresses zu Prag an den Kaiser von Oesterreich”, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 2, 20. Juli 1848; “Adresse des Slawencongresses zu Prag an den Kaiser von

је погођена више него друге државе. Само централизована државна власт омогућавала је агрегату различитих народа да се одржи као јединствен државни организам. Такав вештачки организам могао се одржавати само насилним средствима, помоћу бирократске мреже разапете над народом. Развитак појединих народа био је немогућ у том неприродном систему владавине, бивао је потиснут и сузбијан свим расположивим средствима. Аустрија је искусила жалосне последице доследног спровођења таквог система, па ће их осећати и после његовог пада. Народи који су били раздвојени стоје као непријатељи један према другом, поверење и поуздање ишчезли су, финансије упропаћене. Аустријски државни савез све је лабавији, друштвени и грађански односи уздрмани су у својим темељима.

Будућност Аустрије као велике силе зависи од слободног развитка појединих њених народа, нарочито Словена, који су највише трпели од срушеног режима. Равноправност разних народа биће за Аустрију најважније средство да се спасе из ужасног пожара времена, да би из светске буре изашла обновљене снаге и достојанства. Синови великог словенског племена, чије се различите гране радују жуђеној слободи под царевом владавином, желе томе да допринесу својом много пута доказаном снагом и верношћу.

Потом су наведене жеље појединих словенских народа.⁴ На првом месту помињу се Чеси, Морављани, Галичани, Пољаци, а потом се опширно излаже стање Војне границе, положај граничара и измене које је неопходно спровести.

Што се тиче жеља Срба у Угарској, они траже да се изврше одлуке њихове скупштине у Карловцима и друго, да се потврде све одлуке које је привремена влада Српске Војводине у смислу закључка Карловачке скупштине донела и које ће донети.

О Словенском конгресу у Прагу известили су његови српски учесници Привремено правитељство Војводине 24. маја / 5. јуна 1848. Извештај представља изванредно жив опис дочека депутата и тока Конгреса, одушевљење и слогу која је владала: „Славенска ова скупштина сматра се за догађај светско историјски. Славенски народи, који су [се] овде састали показују, да су готови у слогу сви за самосталност своју и борити се. Сви виде, да ће ствар најпосле на оружије доћи, да с ово разправи, и зато сви вичу, да се на оружије справљамо. Ми смо овде нашли ревност за ствар славенску, а та је за ово неколико дана до највећег ентузијазма потенцијата. О Унгрији нико не мисли, да може тако обстати, као што је до сада стајала; сви су уверени, да се она разкомадати мора. Наш поступак у Карловцима сви одобравају и радују се”.⁵

* * *

Садржина листа *Allgemeine Slawische Zeitung* била је у потпуном складу са ставовима и закључцима Словенског конгреса и његових докумената.

неколико редакција, али није до краја завршена и потписана (Milan Prelog, nav. delo, 382).

⁴ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 3, 22. Јули 1848.

⁵ Конгресу су од Срба присуствовали Павле Стаматовић, Никанор Грујић, Јован Суботић и Ђорђе Стојаковић (Александар Форишковић, „Извештај делегације Срба из Угарске са Свесловенског конгреса у Прагу 1848”, *Зборник за друштвене науке Мајице српске*, 51, Нови Сад 1968, 79–82).

У готово сваком броју било је написа, понекад и неколико, мање или више опширних, који су се односили и на Јужне Словене и на Србе – о њиховом националном питању, политичким циљевима и акцијама, о аустријској политици према јужнословенским народима, о приликама у Угарској и политици мађарске владе. Бројни су били и написи о српско-мађарским односима и о рату. Објављивани су и документи – писма патријарха Рајачића команданту Петроварадинске регименте генералу Храбовском и бану Јелачићу. Било је и написа о делатности српских органа власти формираних током 1848. године.

Лист је објављивао и чланке о догађајима у Кнежевини Србији, као што је била Петровска народна скупштина. Србија је сматрана за узор свим словенским народима, пошто је устанцима успела да се ослободи османске владавине и, што је нарочито наглашавано, јер је прва од свих словенских држава која је имала устав.

У првом броју објављен је чланак „Тежње Јужних Словена”.⁶ У јужним крајевима Европе и изнад Трачког полуострва, пише аутор, живи народ чија је прошлост славна и крвава, али неуспешна, чија је садашњост жалосна, а и безнадежна. Иако су Словенци, Хрвати, Срби и Бугари по пореклу, језику и обичајима један народ, недостајала им је свест о јединству, били су расцепкани, што је неретко био и узрок братоубилачких сукоба и слабости појединих држава према спољашњем непријатељу. Зато нису стекли значај у историји нити снагу да реше велике проблеме народног живота. У суседству немоћног византијског царства могли су Словени, да им није недостајало јединство и централизација, постати господари Трачког полуострва. Српски краљеви начинили су кораке у том правцу, и намере би им успеле, да нису породични потреси и варварска најезда фанатизованих исламских Азијаца још допринели словенском расцепу.

Појединачно, народи нису били способни да се одупру непријатељу. Под непријатељском влашћу остао је један део, физички и морално снажан, али је пао у духовну летаргију. Други део био је присиљен да се ослони на туђинску помоћ и тако изгубио своју независност.

Када су почетком века Срби, без оружја, без новца, без ослоњаца у својим кабинетима започели своју ослободилачку борбу под Карађорђевићем, показали су какву снагу духа и срца има слободан народ када се бори против ропства, за оно што му је најдрагоценије. Тада је Јужним Словенима осванула нада – у Србији која има унутрашњу самосталност, демократској Србији, постоји зачетак самосталне војне силе. И у Хрватској се пробудио словенски дух, речју и делом пробуђена је у словенству свест о народном јединству.

Дошло је време, констатује аутор, када је Метернихов поробљивачки германизаторски и мађаризаторски систем већ пао, а други, јаничарски систем турских паша ближи се крају. У том тренутку, наша заједничка свест

⁶ A. S. Brodjanin, “Tendenz der Südslaven” (Тежње Јужних Словена), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 1, 18. Juli 1848; № 2, 20. Juli 1848. Чланак је нешто касније објављен у листу који је у то време излазио у Београду на немачком језику – *Der Serbe*, № 1, 26. Juli (7. August) 1848; *Der Serbe*, № 3, 9/21. August 1848.

путоказ је наших тежњи. Осећамо се као **један** народ, народ који има **један** језик и једну, странцима нажалост непознату, али лепу, стару и нову богату књижевност,⁷ као народ који је везан и снажном везом – **једном** вером.⁸ Народ који је ојачао, који се, без обзира на досадашњу политичку расцепканост, одликује јединственом, снажном жељом за националном слободом, коју ће извесно задобити, као што је извесно да демократско начело мора победити у Европи. Захтеви које постављамо Европи су: да нам на темељу једнакости, слободе и братства осигура националну самосталност, под чијим год скиптром то буде било, и остави нас да будемо слободни Словени.

Са тог становишта морају се посматрати покрети Јужних Словена, да би се о њима донео правичан и тачан суд. Сме ли се међу образованим Европљанима наћи ико ко би се усудио да замери Хрватима и Србима што не желе Мађарима да препусте монопол над слободом, и што су спремни да радије јуначки погину, него да се нађу у оковима тиранског последника Метерниховог бирократизма – мађарске осиноности!

„Слободни народи и људи Европе! Оружје које смо до сада подизали према југу, нисмо окренули према северу, да бисмо прокрчили пут деспотизму, реакцији и камарили! Горка искуства многих векова, током којих смо беспомоћно сахнули у ропству, током којих су наши вапаји узалуд одјекивали и на западу и на истоку, тежина јарма и тежња за слободом научили су нас да слободу сада морамо задобити или херојски заувек ишчезнути из круга живих народа. Та чежња за слободом вечно је, неоториво јемство пажње, коју ћемо народној слободи увек доказивати, она је поуздано знамење братске љубави, са којом ћемо несебично пригрлити све слободољубиве и некористољубиве народе!”

О ОДНОСИМА МАЂАРА И СЛОВЕНА – СРБА И ХРВАТА

Објашњење узрокâ и оцену словенско-хрватског покрета садржао је чланак објављен 28. јула. Многи листови сматрају јужнословенски покрет за производ панславизма и револуцију против законите власти, а један бечки лист непрестано се труди да Словене прикаже само у **црној**, а Мађаре у **белој** боји.⁹

Али, треба отићи мало даље од Пожуна, Нежидера и Шопрона, па видети Мађаре на њиховим жупанијским конгрегацијама, у општинском животу, на пусти, а не само у бечким кафеима, па се уверити како су неодрживе све похвале које им се одају, а ништаве осуде Хрвата и Словена.

Садашњи немири у Угарској нису проузроковани ничим другим него тиме што су Мађари поставили себи циљ да освоје и подјарме целу земљу,

⁷ То су класична дела из XV, XVI и XVII века, писана у Дубровнику и Далмацији.

⁸ Тврдња о јединственој, хришћанској, вери објашњава се тиме да *Filioque* није тако велика преграда, а народу је углавном непозната. Оно што је видљиво, хијерархије, сакраменти, празници, у обема црквама су једнаки, и разликују се само по обреду. Што се тиче првенства, аутор сматра да ће се споразум лако постићи „историјским истраживањем без предрасуда и јасним одређивањем појма цркве”.

⁹ L. Unverricht, “Zur Würdigung der slawisch-kroatischen Bewegung” (Оцена словенско-хрватског покрета”, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 6, 28. Juli 1848.

целу Угарску и придружене земље где живе бројни Словени, Немци и Румуни, који треба да напусте свој језик и прихвате мађарски језик и устав заснован на помађаривању.

Што се језика тиче, већ су Угарски сабори, монополизовани од мађарског племства, 1830, 1836, 1840. и 1844. године донели законе, подобне да у свакој земљи где живе бројни народи изазову устанак. Тим законима је из употребе искључен **сваки** језик изузев мађарског, не само у јавном, него и у црквеном животу. Наметнули су их и чисто немачким и словенским местима и присилили их да мађарски језик уведу не само као наставни предмет, него као језик наставе за све предмете, уместо немачког и словенског. Чак и на оним скуповима где су Немци или Словени већина, мађарски језик је искључиви језик расправљања. Тако они схватају **слободу, једнакост и братство!**

Мађарски језик није сродан са другим светским језицима, нити има књижевност чије би познавање било неопходно за европско образовање. Зато се ниједном Немцу или Словену не може замерити што не жели да нешто своје што је **савршено** замени нечим **несавршеним**, што му се још и силом намеће.

Вечна права, која су делимично и **забележена**, на која су се Немци, Словени и Румуни могли позвати, стављена су мађарским уставом ван снаге, постала су неважећа.

Ако код Мађара више не постоје **историјска** права, онда би морала да се признају **природна** права. Ако се негира и ово последње, мора у Угарској завладати **право песнице**, што је у неким областима већ и завладало, а томе је будимпештанска влада додала још (из човечности) и **преки суд**.

Тако је дошло до тога да се Славонци, Хрвати и Срби **подигну**. Њих пештански листови додуше називају **одметницима**, али они су и даље верни поданици свог цара.

Јужни Словени се и даље боре у Италији, желе да буду заступљени у Царевинском већу и подређени аустријском министарству **финансија, рата и трговине**. Сасвим је природно што не желе да се потчине будимпештанској влади, која **деспотизам** проглашава за **слободу** и гази њихова света права!

Ако аустријско Царевинско веће жели да буде начисто са наводним **братским** расположењем Мађара, они би могли бити позвани у Царевинско веће и узети учешћа у расправи о питањима која се тичу Аустрије као **велике европске државе**. Јер, ако Аустрија намерава да остане **велика сила** и учврсти свој положај у Средњој Европи, онда је јасно да не могу постојати једно поред другог **два ратна министарства, два трговачка и два министарства финансија**.

* * *

И уводник 7. броја био је посвећен односима Мађара, Срба и Хрвата.¹⁰ У савременој аустријској политици, у лекцима и часописима и у главама многих политичара одјекују непрестано три речи: Мађари, Хрвати, Срби. Свако о томе говори, пише и суди, али мало ко зна, како ствари заиста стоје. Истина

¹⁰ V., „Magyaren. Croaten. Serben“, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 7, 20. Juli 1848.

је да је у последње време постало јасније, мада је најмање оних који су способни да просуде, која је страна у праву. Мађари су у Бечу врло познати; то су људи који воле да буду упадљиви, који импонују својом гордошћу и умеју да заблистају својом речитошћу. Богато мађарско високо племство потрошило је много новца у Бечу и стекло тиме глас. Бечлије сматрају Мађаре за великодушан племенит народ. Свака им част, томе не треба противречити.

Бечлије сматрају Мађаре и за либералан, истински слободан народ, за народ који за интересе Беча, Аустрије или Немачке гаји искрено занимање. Томе се већ мора противречити. Народ који је прожет идејом истинске слободе, неће слободу посматрати као монопол, своју браћу која говоре другим језиком неће искључити из круга најсветијих људских слобода, неће оспорити постојање њиховог народа, и то баш у тренутку када се цео свет радује освојеној слободи.

Мађари су, страхујући да ће изгубити своју сопствену народност отишли толико далеко, да су, у настојању да свој мали народ увећају и ојачају изабрали погрешан и неправичан пут: мађарство значи слобода, а словенство ропство. Мађари желе да господаре, то је несумњиво; али онај ко жели да господари мора створити робове, а ниједан слободан човек не поробљава друге.

Зар Бечлије, Немци заиста верују да Мађари према њима осећају искрене симпатије? Мађари су од прадавних времена били непријатељи Немаца; приближили су се Немцима само због тога што их сматрају за непријатеље Словена, па желе да их у ту сврху искористе. Мађари ће бити пријатељи Германа док не ојачају. У том циљу пружиће руку сваком, угушиће сваку слободу, само да они сами остану слободни и да владају. Мађари су некада пружили руку Турцима, непријатељима сваке цивилизације, довели их у сопствену земљу, да би задовољили своје странчарство, своје страсти и понос. Они би то поново учинили да је Константинопољ моћан као некада.

Хрвати су скроман, у патријархалном духу одгајен народ, стрпљив и навикао да много трпи. Не галаме много, али су држави прилично добро служили, о чему би командант Радецки могао штошта рећи. Дуго смо тражили, молили на разним високим местима, да нам се призна достојанство слободног народа.¹¹ На последњем Угарском сабору Кошут је изјавио да под угарском круном може да постоји само један народ, мађарски. Питао је где је та Хрватска! Јадни Хрвати усудили су се да се супротставе привременој мађарској влади. Закључили су чврст савез са Србима, који су у доњој Славонији и у Банату потлачени и прогоњени као и Хрвати, чак и више. Уважене Бечлије не познају Хрвате, можда због тога што не троше хиљаде по Бечу. Турци их добро познају, јер хиљаде Хрвата обезбеђују кордон и чувају и Беч и целу Аустрију.

Познајете ли Србе? Не – одговарају Бечлије! Срби су Словени, живе у доњем делу Славоније, у Срему, Банату у Бачкој. И у многим угарским жупанијама их има, где су расути. У старија времена имали су банове и војводе, изгубили су та права, ослабели су у турским ратовима, а сада их тлаче Мађари, као и све Словене. Зрак слободе, који је кроз стари мрак просијао у Бечу, није ни код Срба остао без последица. Одржали су скупштину у Кар-

¹¹ Писање у првом лицу показује да је аутор текста био Хрват.

ловцима и изабрали себи војводу и патријарха, што су им омогућавала стара права. Мађари су то одмах осудили и послали комесаре. Срби су се изјаснили против супрематије Мађара и тражили признање националних права. Мађари су на то одговорили да не признају ниједан народ осим мађарског. Генерал Храбовски, мађарски слуга, напао је Карловце и тиме започео рат. Срби се боре за своју слободу и народност, сваки правичан човек мора им одати пуно признање и саосећати с њима. До сада је њихово оружје било победоносно. На Драви је већ 20.000 хрватских граничарских трупа и очекује се да ће бан испунити реч дату Србима и похитати им у помоћ. Подићи ћемо мач за нашу браћу и за своје сопствено право, за бољу будућност Југословена. Бог ће бити с нама, пошто нас нису слушали када смо молили, онда ћемо силом потпомоћи оно што је наше вечно, одавно обећано право.

У истом броју објављена је и кратка белешка, под насловом „Југословени“: Мађари се жале на грофа Коловрата, пуковника Фердинандове хусарске регименте, који је пред својим официрима изричито изјавио да се ниједан частан официр не би борио против Срба и Илира, и да он **своју** регименту неће никада повести против њих.

* * *

Једини и најсигурнији начин да се спрече немири у Угарској и рат између Мађара, Срба и Хрвата и постигне мир, по мишљењу аутора другог чланка, је следећи: Мађари морају признати и свечано објавити, да од седам народа који живе у Угарској, Мађара, Немаца, Румуна, Словака, Русина, Срба и Хрвата, ниједан не може у политичком погледу имати предност пред другима. Када се то буде учинило, треба одмах организовати скупштину у којој ће сви ти равноправни народи бити представљени и одлучити како желе да живе према савременим светским начелима слободе, једнакости и братства, један поред другог, под угарском круном и аустријском династијом.

Свако друго решење сукоба који је избио међу поменутиим народима, управо када би Мађарима и успело да на њега оружјем присиле Србе и Хрвате, било би краткотрајно при владајућем духу савременог доба.¹²

* * *

У чланку „Деморалисано Мађарство“ аутор је изложио и покушао да протумачи мађарску политичку идеологију, узроке и мотиве њихове политике према Србима и последице такве политике.¹³

Изреку *Fiat iustitia aut pereat mundus* приписао је аутор Матији Корвину, угарском краљу. На шта се пак ослања садашња мађарска политика и каква је њихова будућност? Неправда, а не право, темељ је на којем Мађари желе да граде своје велико царство будућности. Желе да га граде лажима, лицемерјем, издајом, тиранијом и разарањем.

¹² W. C. K., „Ein Mittel zur Beilegung der Unruhen in Ungarn“ (Средство за изглађивање немира у Угарској), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 8, 1. August 1848.

¹³ Einer aus der Brut der Serben, „Demoralisierte Magyarenthum“ (Један из српског народа, Деморалисано Мађарство), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 21, 23. August 1848.

У Европи се већ дуже време води рат између светла и таме, за истину и право, рат против лажи и неправде, рат тираније са слободом. Таква се борба води и између Мађара, заведених и опседнутим духом неправде и тираније, с једне, и јата потлачених Словена, који се боре за право и слободу с друге стране. Борба започета на пољу идеја распламсала се у грађански рат, у којем се Срби, надахнути својом славном, херојском историјом боре, за право, народност и слободу.

Тај накот, Раци, разбојници, како га називају подмукли, лажљиви Мађари, тај племенити народ Срба, подигао се када му је презриво бачена рукавица. Подигли су се као један човек, не само они настањени у жупанијама угарске домовине које су упрљале татарске хорде, него и у областима Србије, Босне, Херцеговине и Црне Горе, да покажу Татарима и изазивачима да пред клеветничким лажовима на пољу стоји витешки народ, а не накот и разбојничка банда, чије јунаке не вуку у борбу за косу као кукавичке Мађаре, који пуштају да се аустријска војска бори за њих.

Окупили су се за борбу против лажи и издајничких клевета, у броју од 90.000 људи под оружјем, спремних да кукавички татарски накот победе или подлегну.¹⁴

Уважавати само себе и свој народ и не признавати ниједан други народ сем мађарског, у данашње време светла и слободе је најсуманутији и најбестиднији егоизам, којег је само пакао могао изродити. Сматрати право и слободу за свој монопол и ова спасоносна начела човечанства присвајати само за себе, за Мађарство, презирући захтеве других народа, то је, мада намењено другима, губилиште изграђено самима себи.

Као што је по свом уставу привилегован као мађарски племић, тако Мађар сада захтева привилеговани положај, права и слободу само за свој, мађарски народ, а Србима оставља избор између очајања и националног уништења. Али су се прерачунали, не познају српски народ. Надахнут духом својих славних предака подигао се Србин и против старог режима и против татарства, мађарски накот изазвао је на борбу народ који ће му, пре или касније, наплатити заслужену казну.

Какве могу бити последице ако се оваква неправда постави у темељ за будућност? Лаж је била и још увек је средство којим Мађари правдају своја недела. Бесрамно се лаже свугде, у Бечу у Аустрији, и у иностранству и код куће, да би се основало велико царство, мађарско царство, сатанско царство угњетених и поробљених народа под мађарским господством.

Кошутовско-мађарски потези у Бечу, касније понашање у Угарској, читава мађарска и од Мађара плаћена немачка штампа, цео систем произвођења клевета и поруга Срба и Хрвата, срамне интриге које се свугде плету ради одбране и учвршћивања неправди опште су познати.

Издаја је последња последица тог поступања „племенитих”, да би се учврстили неправда, бестидни егоизам и безумни монопол над људским правима. Издали су Аустрију, цара и краља, све племените и храбре Мађаре

¹⁴ Поводом оштрих и погрдних израза које је употребио, аутор је у напомени дао објашњење и оправдање: „Докле год мађарска лажљива штампа не престане да благи и у црно боји друге народе, има и српска штампа право, да им сурову истину нештедимице баци у лице”.

и издају оне на чијем снажном, животно свежем племену бујају као паразитска биљка. Свету показују да су издали већину равноправне, снажније, племенитије, храбрије браће, браће која имају богатију будућност, на чији рачун живе свој надувени, разметљиви живот паразитске биљке.

Славни и јуначни српски покрет осујетио је мрачне планове безнадног, деморалисаног, болесног мађарства, спасао Аустрију, којој је мађарски Јудин пољубац наменио пропаст или подређену улогу у савезу народâ. Потресао је надувеног, властољубивог паразита у корену. Живимо у чврстом уверењу да ће се и храбра браћа Хрвати наћи у отвореној борби.

* * *

„Србин и Мађар” био је наслов чланка у којем је аутор, полазећи од историјских и савремених чињеница, покушао да покаже неоправданост и штетност мађарске политике оспоравања постојања српског народа.

Срби су били ти који су први потресли моћно турско царство и показали свету нови пут, пут слободе. А те Србе назива једна злосрећна мађарска фракција варварском хордом, разбојничком бандом, побуњеницима! Наравно, они јесу побуњеници против привилегованих противника људских права, угњетача народа. Ко је одвајкада био предзиђе продору азијатских варварских хорди? Срби!

Срби су се увек борили за своју слободу и за слободу Европе! И њих мађарски мудраци, апостоли лажи, пискарала и прчвари називају реакционарима и подмићеним оруђем мрачњачке странке. Српска реакција управо је реакција на варварство властољубивих мрачњака и акција за примену људских права, чему тежи ново време. Србе није нико подстрекаоо против Мађара. Српски народ се сам подигао против варварства, да би га савладао и превазишао.

Мађари треба да се осврну на себе саме, да спознају ново време и увиде да се свет препорађа. Као ваљан народ могу се Мађари измирити са другим ваљаним народом, спречити општу пропаст и пустошење земље и зауставити варварски рат до истребљења. Планови помамних властољубаца не могу и неће никада успети.

Срби су показали народима који стењу под деспотским притиском Оријента како се храброшћу, пожртвовањем и издржљивошћу може изборити за отаџбину и освојити слобода. Шака Срба показала је несаломиви дух кроз дуги низ година, у време наполеонских ратова умели су Срби да привуку пажњу европског света, начинили су прву пукотину у моћном турском царству, и својим победоносним мачем донели у своју домовину ловорове венце и маслинову гранчицу. А заслепљени Мађари не желе да томе историјском народу признају да је народ, племе словенског народа.

Мађари треба да потраже пријатељство, а не непријатељство Срба, да спознају вредност тих разбојника, тог слободног, племенитог, храброг витешког Србина; то би им било корисније, него да траже савезнике тамо где их нема.

После пораза на Косову пољу, Срби су јуначки штитили Мађаре и краљевски престо, нису прешли као добеглице и кукавице тамо где су већ живеле

хиљаде њихове браће, него су били позвани, као јунаци, са својим стеговима, развијеним у борби против турског јарма, са својим мачевима, под својим војводама. Добили су земљу, војводство као награду за своја дела, натопљену њиховом крвљу, а сада – сада ти Срби не смеју да буду народ?

Као што је Србин први устао против турског деспотизма, а био, неће рећи издан, али напуштен од целе Европе, а потом изашао победоносно из борбе, исто тако се Србин први подигао и против нових деспота и растерао духове мрака; он је већ дуго у победоносној борби, али је опет, додуше не издан, већ напуштен од Европе.

Али брат, с којим је заједнички дао заклетву, неће га свакако издати. Чудно је, ипак, што тај брат до сада још није навалио.¹⁵ Докле год у Пешти заседа национални сабор, не може се ни помишљати на мир у Угарској. У Угарској може бити само Сабор, јер би иначе национални сабор могао бити и словенски.

* * *

Када су се односи између двора и мађарске владе променили у јесен 1848. године, после почетка оружаног похода бана Јелачића на Мађарску, писале су *Allgemeine Slawische Zeitung* о мађарско-словенским односима и о могућим путевима разрешења оружаног сукоба између Срба и Мађара.¹⁶

Tót nem ember! (Словен није човек!), било је гесло мађарске политике према Словенима који су стењали под њиховом управом. Срамна максима која је исмевала људска права, из које су произлазиле све неправде које је несрећни словенски народ трпео под њиховим неприродним притиском. Оно што је у другим аустријским областима био Немац, то је Словенима у Угарској био Мађар. Тај мото владао је и у XIX веку, прешао је Мађарима у крв и нажалост нашао пуну примену у политичком и друштвеном животу.

И тај Мађар, који је једини у овом веку, при садашњем духу времена, цивилизације и људских права задржао и у срцу и на језику ту срамну девизу, важио је и важи код Немаца за племенитог, великодушног човека, одушевљеног за слободу и ватреног демократу! То је иронија живота!

Наступила је епохална година 1848, слобода је развила крила и залепршала над Средњом Европом. Слободу, једнакост и братство дочекали су сви народи раширених руку – Немци, Мађари и Словени клицали су јој заједнички, али је нису сви разумели и схватили једнако. Како би аристократи и тлачитељи, навикнути вековима на привилегије, могли одједном да се одрекну своје превласти над подјармљеним Словенима и братски их пригрле?

Словени су се узалудно позивали на људска права, на слободу и равноправност које је цар прогласио. Мађари су послали депутацију цару, не да

¹⁵ Аутор је мислио на бана Јелачића и његово оклевање да ступи у рат против Мађара, о чему је био склопљен споразум између Срба и Хрвата.

¹⁶ "Die ungarische Deputation in Wien" (Угарска депутација у Бечу); "Ohne Serben keine Pacifikation" (Без Срба нема успостављања мира), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 40, 21. September 1848.

би одустали од својих насилних мера, него да би добили потврду. Депутација коју су потом упутили у Царевинско веће, није била примљена. Морало је доћи до проливања крви.

Мађари сад имају две алтернативе: или ће слобода коју су за себе желели бити у истој мери призната и свим народима, или ће ићи у сусрет извесној пропасти.

Чудно је што се немачки демократи још увек држе предрасуда, супротно највишем начелу демократије: „Слобода је изнад народности” и гаје према словенским тежњама за слободом антипатију пуну мржње, углавном из једног јединог разлога, што су Словени који се боре за слободу управо само – Словени. То је вероватно и најважнији разлог њихове симпатије према Мађарима; они се боре само против Словена, а “*Tót nem ember!*” мисли и понеки Немац. Хиљаде доказа о томе пружа сваки нови дан.

Још није касно да се угаси бакља грађанског рата и Угарска крене ка бољој будућности: морају пасти оградe које Словенима бране слободно уживање њихових светих права. Мађар мора савладати своју неподношљиву охолост, која почива на тлачењу других народа, одрећи се својих аристократских погледа и престати непрестано да наклапа о слободи (наравно само о **својој** слободи), а своју љубав према слободи, једној, општој, не само мађарској, и потврдити; из свог вокабулара добровољно избрисати срамно “*Tót nem ember!*”, пре него што буде прецртано крвавим пером. Само тако је могуће измирење!

Што се измирења тиче, оно без Срба није могуће. С којим правом Мађар жели да господари и заповеда над земљом у којој живе толики народи? Хоће ли се позвати на право јачег? Онда је сам себи изрекао пресуду и изузео се, као слабији, из суверенитета над такозваном мађарском земљом. Заборавља, иако је неколико пута био потучен од Срба, да осим оних Срба који су се једним мањим делом већ ослободили мађарског притиска, велики део трупа које предводи бан чине Срби и без њих не може доћи до престанка ратног сукоба. Бан то не може учинити без Срба, јер га обавезују и одлуке Хрватског сабора. Војна граница састоји се највећим делом од Срба. Пред историјом, пред својим царем и краљем, Срби захтевају правду, захтевају да им се коначно дâ војводство, обећано од угарских, а не мађарских краљева.

Без Срба не може доћи до мира, у случају оклевања одазваће се позиву своје браће у српским војним логорима и похитати им у помоћ и мало и велико, из целе Границе, из Италије и одсвуда где их има. Њихова храброст је несавладива, пожртвовање безгранично, издржљивост неисцрпна, јер аустријско-угарски Срби нису сами, своје крвне сроднике и пожртвоване помагаче имају све до Црне Горе. Правичност је једино што Србин захтева, пред судом света и судијом разума.

О односима Срба и Хрватиа

У *Allgemeine Slawische Zeitung*-у било је и написа о односима Срба и Хрвата, њиховом савезу и учешћу у рату против Мађара. У допису из Беча помиње се писање листа *Der Serbe* о бану Јелачићу. *Der Serbe* је био српски

лист који је у Београду излазио на немачком језику, са основном сврхом да европску јавност обавести о правом стању ствари, о правим разлозима српског покрета против Мађара и његовим циљевима.

Аутор, потписан као Брођанин, пише да је други број *Der Serbe* пун замерки бану Јелачићу. Бан је критикован због тога што му се приређују бројне свечаности и пре него што их је заслужио. Његова путовања у Беч и Инсбрук (на двор) не могу се сматрати за јуначка дела, а претеране почести требало би да човека уистину узвишеног карактера пре повреде и понизе, пошто за свој несрећни народ није учинио ништа. Аутор чланка у *Der Serbe* напомиње и да је европска аристократија противник народне слободе, а бан је такође припадник аристократије.

Брођанин је правдао бана – у свакој таквој прилици бан је истицао да свечаности не сматра за израз поштовања њему лично, прихватао их је као признање свом залагању за словенска права. Поред тога, народ није у вишим друштвеним и државним структурама имао ни потпору ни представнике; револуција 13. марта у Бечу и 24. марта у Загребу довела је на чело народа човека који је слободоуман, демократа у правом смислу речи и пријатељ народа, што у свему одговара народним жељама. Да се Јелачић није већ раније, својим делима у Граници и на положају бана доказао као искрени заступник словенске слободе, могло би се посумњати да је у дослуху са камирилом, са заклетим аристократима и у савезу са Виндишгрецом.

Баново оклевање необјашњиво је, али није разлог да се он сумњичи. **Извесно је, да се мора предузети офанзива против ултра-мађарства.** За то има још доста времена. Још није прошао најповољнији тренутак, мада он неће још дуго трајати. Срби се још добро држе, а бан нема довољно новца да се **брзо** опреми. Радечки се неће још дуго вратити из Италије, па не треба узалудно рачунати на његове граничарске трупе. То су чињенице које објашњавају баново оклевање, а да се и не помињу неке друге.

Писање *Der Serbe* о бановој колебљивости било је подржано у једном допису из Брода. „Бан губи време”, пише дописник, „и не могу а да се не сагласим са писањем *Der Serbe*. Одушевљење, које је овде било велико, почело је да јењава, пошто није ничим поново било подстакнуто. Прошле недеље је Бродска регимента **јавно и писмено** одрекла послушност Храбовском, који је зависан од мађарске владе, а вероватно ће Градишћанска регимента учинити то исто”.¹⁷

Из београдских *Србских новина* била је пренета вест да је патријарх писао бану Јелачићу и позвао га да се категорично изјасни: да ли заиста жели да заједно са Србима дејствује против Мађара, и ако жели, нека им одмах пошаље помоћ и сам нападне Мађаре. У супротном случају престаће савез између Срба и Хрвата и Срби ће учинити оно што буду држали да је упутно. Онда ће се видети какав је човек Јелачић и да ли је оправдано поверење које је до сада уживао у народу.¹⁸

¹⁷ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 25, 30. August 1848.

¹⁸ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 23, 26. August 1848.

Раџ са Мађарима

Оружани сукоби између Срба и Мађара трајали су за све време излажења *Allgemeine Slawische Zeitung*-а, па је лист објавио много различитих написа о рату. Почев од свестраног разматрања политичких разлога који су довели до рата, његових учесника, циљева и могућих исхода и начина вођења рата, писало се и о великим биткама и о ситнијим чаркама, о војним логорима, о бројном стању српске војске и њеном саставу, о српским добровољцима и њиховом вођи Стевану Книћанину.

У броју 4 објављен је допис о стању у којем се налазио Нови Сад, али и први извештаји о ратним збивањима у Војводини.¹⁹ Оружани сукоби почели су јуна месеца, пошто је генерал Храбовски, заповедник Петроварадинске регименте наредио напад на Карловце, 12. јуна.

Српска војска организована је у неколико војних логора: логор код Алибунара, код Перлеза, којим командује Дракулић, логор код Јарка под командом Сурдучког, код Карловаца, код Вуковара и код Сентомаша, свега око 40.000 људи.

Прва велика победа српске војске била је у бици код Сентомаша. Сентомаш је био кључ за Јарак и Шајкашки батаљон. Ако се он буде одржао, свим непријатељским нападима моћи ће бити пружен снажан отпор. Да би се одржао Сентомаш, морала се одржати и Турија, место које лежи на каналу удаљеном пола сата према Тиси.

Битка код Сентомаша почела је 14. јула око 5 сати ујутру. На логор су јуришале три мађарске формације, у броју од око 20.000 људи, гарда, пешадија и хусари. Прво је почела топовска паљба, а потом напад пешадије. Борба је трајала до пола десет. Највећи губитак нанели су непријатељу шајкаши, који су дошли у помоћ, њих 400. Непријатељска страна изгубила је 230 пешадинаца и безброј гардиста. Заплењена су два топа и четрнаест кола муниције. Од Срба није страдао ни један једини човек. То је чиста истина, пише дописник, јер је логор био врло добро опшанчен.

Истог дана посетио је патријарх логор у Перлезу, да би борцима дао благослов. У три сата ујутру следећег дана чуо се први топовски плотун у Новом Саду, а већ увече је стигла вест да су наши, под Дракулићем позвани у Бечкерек, после упорне борбе обеју страна која је тамо вођена. Прва српска бомба запалила је седиште жупаније, али је највише страдао мађарски део града. Прича се да су бечкеречки Срби хтели одмах да се предају, али пуковник Киш са својим хусарима није допустио, мада је касније био на то присиљен. Нешто касније, објављена је вест да је пуковник Дракулић из логора у Перлезу обавестио Главни одбор да ће са јаким снагама опсести Велики Бечкерек. Уколико се не преда, освојиће га на јуриш.²⁰

* * *

Сентомаш, назван после прве велике српске победе Србобран, био је врло важна тачка за операције српске војске, тачка од које је готово зависило

¹⁹ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 4, 25. Juli 1848.

²⁰ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 23, 26. August 1848.

успех целог рата.²¹ Из тог разлога Мађари су више пута нападали Сентомаш, покушавајући да га освоје. Нови напад на Сентомаш и Турију предузела је мађарска војска 19. августа, с намером да их заузме по сваку цену. Опис те битке код Сентомаша објавиле су *Allgemeine Slawische Zeitung* 8. септембра.²² Напад је започео рано ујутру 19. августа, са несразмерно јачом мађарском војском, која је по званичним извештајима бројала 40.000 људи и имала 40 топова. Сентомаш је бранило 2.000 људи са 12 топова, а Турију само 1.000 бораца са 4 топа, али тако храбрих и снажних, да чак ни стари Карађорђеви ратници, којих је тамо била неколицина, нису доживели тако жестоку битку. Битка је трајала непрекидно пуних једанаест сати. После дуго времена, граничари су се поново борили за свој народ и за своја сопствена огњишта.

Са петроварадинске стране, из Сирига продро је непријатељ са 10.000 људи и 12 топова, под командом генерала Храбовског. Напад је започео бомбама и гранатама, од којих је једна погодила цркву. На грудобрану је артиљеријом командовао поручник Маринковић и, после битке која је трајала три и по сата, натерао је у бекство непријатеља, чији је најмањи топ био 12-фунташ. Међутим, непријатељ се брзо прибрао и све своје снаге усмерио на српске грудобране код Врбаса – 6.000 људи и три топа. Жестока битка трајала је до 2 сата после подне. Непријатељи су очајнички јуришали осам пута, али су бивали увек потиснути. Коначно им је успело да продру у шанац на левом крилу, али су сузбијени бајонетима граничара, јатаганима храбрих Србијанаца и косама ваљаних Сентомашана. Ту своју смелост скупо су платили. Само испод шанца остало их је више од стотине, нису имали времена ни да их однесу. Са жаљењем мора да се примети да су управо те жртве били браћа Словаци, које су Мађари силом натерали у борбу. Али, даће Бог, осветиће се Словаци, па ће њихова снажна мишица бити употребљена против непријатеља.

У том шанцу бранили су се граничари храбро, са 5 топова. Командовао им је до краја битке лично врховни вожд и јунак Стратимировић и својим присуством преобразио наше ратнике у лавове. Одликовали су се и мајор Петар Бига, тобџија Новак, лајтнант Добановачки и капетан Боснић. Својом смелашћу и неустрашивошћу пружали су пример свим осталим ратницима! Слава њиховим именима!

И од стране Фекетића напао је непријатељ на мост са неколико хиљада људи и 6 топова, али је био одбачен. И са четврте стране, према такозваном србијанском шанцу било је неколико хиљада непријатеља, са намером да после евентуалне победе потпуно униште српску војску.

Та битка заслужује да буде за вечност забележена у српским аналима као спомен и пример за потомке.

Као епилог, поменуће само још нешто: када је један непријатељски официр приликом јуриша први продро у шанац и угледао граничаре, повикао је својим војницима: „Натраг, браћо! Изгубљени смо, ово су прави граничари, они никад не узмичу!

²¹ Сигфрид Капер, нав. дело, 163–171.

²² *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 31, 8 September 1848. Исти напис објављен је и у листу *Der Serbe* који је излазио у Београду на немачком језику 28. августа, па је вероватно одатле и преузет, мада о томе нема назнаке.

Дописник из Пеште јавио је 22. августа о извештају о бици код Сентомаша и Римских шанчева и о стању на фронту, који је краљевски комесар Сенткираљи поднео и о чему се расправљало на седници мађарске владе. Мађари су са 40.000 људи предузели напад на Сентомаш и Римске шанчеве, али су били одбијени три пута, са великим губицима. Три мађарске компаније са неколико топова ишчезле су, не зна се куда. Срби су наводно вешто изградили шанчеве и поставили мине, па су намамили непријатеље, неложалне цару, утопили их или дигли у ваздух. На седници мађарске владе, која је трајала до два сата, министри и посланици скоро су се поклати. Била је присутна маса људи. Најважнија одлука била је да се нареди општа мобилизација. Претходног дана министар војни дао је оставку, али је био приморан да је опозове. О Хрватима се не чује ништа више, до да су прешли Драву и да се приближавају Пешти. Срби су уз помоћ Румуна заузели и Лугош, Карансебеш, Белу Цркву и Вршац. У угарској војсци влада неслога и непослушност. Бечлије у Пешти не смеју ни да се покажу у јавности, јер их страшно псују и прете им: гласно говоре да ће се помирити са Хрватима и Србима, а онда тешко Бечлијама и Аустријанцима.²³

О бици код Сентомаша објављен је и допис из Пеште од 24. августа.²⁴ Пораз код Сентомаша, пише дописник, био је, по поузданим али намерно у тајности држаним извештајима, још тежи него што се у Пешти верује и него што је саопштено. Чувени пештански добровољци разбежали су се и, као што се говори, објаснили да не желе да се боре под генералом Бехтолдом и да ће радије ићи кући. Уопште узев, субординација је у мађарском логору стајала на климавим ногама, слободни Мађари нису могли да се привикну на строги војнички запит и дисциплину. Међутим, ни војне власти нису обезбедиле нагомиланом људству одговарајуће припреме и издржавање, па су и најревноснији били обесхрабрани оскудицом и болестима.

Рат је свугде произвео неминовне последице, што се показало и у расположењу становништва. Пештанске новине су у допису из Вршца 18. августа објавиле да се не треба чудити што обични сељаци, али и припадници виших класа који зрелије расуђују, не одобравају државну политику. Обични људи све чешће говоре: „Када би бар Србијанци победили!“ Дописник тврди да се овакви ставови објашњавају енормним порастом цене соли, чудећи се и сам том податку. Привреда је у целини трпела због рата, и основна, пољопривредна делатност, али и занатство и трговина.²⁵

Поред више мањих покушаја да се Сентомаш освоји, трећи велики напад на Сентомаш предузет је 21. септембра под командом министра војног Месароша. Иако несразмено бројнија, мађарска војска претрпела је после дуге и крваве битке пораз и повукла се, а министар Месарош се једва спасао.²⁶

²³ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 22, 25. August 1848.

²⁴ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 24, 29. August 1848.

²⁵ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 24, 29. August 1848.

²⁶ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 50, 5. October 1848. *Allgemeine Slawische Zeitung* наводи да су мађарске снаге бројале 50.000, а по С. Каперу било их је 25.000 (С. Капер, нав. дело, 199–200).

* * *

Податке о бројности јужнословенских снага које се боре против Мађара навео је дописник „Са Саве”. Тврди да бројке потичу из аутентичних и непристрасних извора и да су подаци „прилично тачни”. Да се о томе подробно обавести подстакло га је писање *Бечких новина*, где је уз податке преузете из Кошутових мађарских новина стајала примедба – колике мора да су истину јужнословенске снаге, када их је непријатељ тако високо проценио.

Наведени су број и структура посада појединих војних логора у Хрватској граници и у Војводини. У Хрватској граници дуж Драве и у Пожеги има 18.000 граничара, 7.000 припадника националне гарде и добровољаца и 6.176 наоружаних људи. У српским логорима – Карловцима, Черевиху, Сентомашу, Меленцима, Јарку, Перлезу, Сиригу, Делиблату, Панчеву, Земуну и Митровици окупљени су граничари, Србијанци, добровољци. У Панчеву је међу борцима и 300 „српских Цигана”. Укључујући бројке о хрватским логорима, наоружаних људи било је 88.631. Кошут и његове присташе негирају постојање српског народа и називају га фајтом.²⁷ Каква је то пасмина, пита се дописник, која има 88.631 борбеног, наоружаног човека? Осим тога, оно што је врло важно за ту фајту је то што је уз њу цео Шајкашки батаљон, што значи речна ратна флотила са 157 топова.²⁸

Исцрпан опис Шајкашког батаљона, његове историје, територије коју заузима, састава људства, националног и верског, категорија војне посаде батаљона, броја и врсте пловила и наоружања, садржао је чланак објављен 1. септембра. Шајкаши су устали против мађарске владе, и заједно са Србијанцима који су им се прикључили имали 8.000 људи који се чврсто држе иза Римских шанчева.²⁹

* * *

Кратак, али потпун преглед ситуације у Банату пружио је допис 17. августа. Стање се озбиљно замутило. Срби и граничари концентришу се на свим важним тачкама. У једном селу Илирско-банатске регименте између Беле Цркве и Вршца подигнута је 15. августа маса мађарских домобрана на тамо улогорене Србе. Претрпели су велики губитак, а на малодушност тих људи указује чињеница да је њих 1.500 утекло од 46 Срба.

До сада је Румунско-банатска регимента била слободна од било каквог српског покрета. Али 15. ујутру прешло је од Дунава кроз планину око 150 Срба, а компанија која је била спремна да нападне Србе одмах им је испоручила оружје и муницију и предала се. Када је убрзо после тога друга компанија поведена у напад против Срба, отказала је послушност, заробила свог капетана и побратимила се са Србима. Уз врло сумњив дух румунских

²⁷ Фајта (мађ.) – врста, сорта, раса, фела, пасмина.

²⁸ W. Z., “Von der Sawa”, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 17, 17. August 1848. Мада се говори о аутентичним изворима, они нису наведени и број изгледа претеран. Подаци које наводе историчари креће се око 23.000 (Сигфрид Капер, нав. дело, 115–121; Василије Ђ. Крестић, нав. дело, 184).

²⁹ “Čaikisten-District und die römischen Schanzen”, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 26, 1. September 1848.

регименти, може се оправдано очекивати да се и оне убрзо масовно придруже српском устанку, па би тако био довршен велики ланац који се у Јужној Угарској затеже против Угарске од Мориша до Драве.³⁰

У вестима из Земуна објављено је да су се римокатолици из Голубинаца и Сланкамена, као и Арнаути из Хртковаца и Никинаца придружили српској војсци. Упућени су у Тител, да би отуда прешли у Бечкерек и Кикинду.

Генерал Храбовски је смењен, тихо се повукао, а исто тако тихо приспео је у Петроварадин нови командант, генерал Благојевић. У гарнизону бесни грозница, многи су оболели, али се не умире; међутим проширила се и колера, за два дана разболела су се шесторица, а двојица умрла.³¹

Из карловачког логора стигле су 22. септембра две важне вести. Бан Јелачић, у чије намере су Срби већ почели да сумњају, замерајући му због његовог оклевања, прешао је Драву и Муру. Друга вест је обрадовала и охрабрила Србе – њихов изабрани војвода генерал-мајор Стеван Шупљикац напустио је Италију и долази да се стави на чело свог народа.³²

* * *

Тешко стање српског народа у Војводовини и сталне борбе које су вођене са несразмерно бројнијим непријатељем подстицало је Србе у свим крајевима да похрле у помоћ. И владика Петар II Петровић Његош био је спреман да понуди помоћ, и о томе су *Allgemeine Slawische Zeitung* пренеле вести из хрватских новина.³³

Несрећни положај српске браће у Банату и њихов устанак против неприродног тлачења и мађарски напади дубоко су дирнули и епископа Црне Горе, па је обавестио Главни одбор српске Војводовине да је спреман, ако буде заиста потребно, да пошаље у помоћ што већи број својих храбрих горштака. Вршене су и припреме, али је прелазак био отежан, тако да то тога није дошло. У Српском покрету учествовао је мали број Црногораца, углавном оних који су се у то време населили у Шумадији, па су, заједно са добровољцима из Кнежевине Србије прешли у Војводовину.

Још једна вест о жељи владике Петра II Петровића Његоша да пошаље групу Црногораца у помоћ Хрватима и Србима у борби са Мађарима објављена је у *Allgemeine Slawische Zeitung*-у октобра 1848. Владика је намеравао да пошаље неколико стотина Црногораца хрватској браћи у помоћ, али је то изостало услед недостатка бродова. Ипак ће ови слободни синови покушавати да искористе прву прилику да оду до Ријеке, а одатле да похитају на бојно поље, у борбу за слободу њихове српске и хрватске браће.³⁴

³⁰ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 23, 26. August 1848.

³¹ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 41, 22. September 1848.

³² *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 48, 3. October 1848.

³³ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 24, 29. August 1848. Пренесени напис било је писмо Милорада Медаковића *Slavenskom jugu* у Загребу, објављено 17. августа 1848. (Љубомир Дурковић-Јакшић, „Његошева држава и Војводина 1848–1849”, *Гласник Српске православне цркве*, бр. 9–12, 1. децембра (18. нов) 1948, год. XXIX, 133).

³⁴ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 54, 12. October 1848. И овај допис је потписао Медаковић.

* * *

Осим самих описа битака које су вођене, у вези са бројним стањем, опремом и структуром војски које су у њима учествовале и њиховим стратешким елементима, било је у листу и много описа начина на који је рат вођен, злочина који су били почињени над ненаоружаним, цивилним становништвом, скрнављења храмова, пљачки и разбојништава.

О стању на ратишту објављен је званични извештај Главног одбора.³⁵ Свима је познато да се води рат између Срба и Мађара, да се на ратном пришту пролива крв, а симпатије припадају једној или другој страни. Оно што је несумњиво мање познато је то како се води овај рат, какав је његов карактер, како се која страна у њему понаша, јер нема аутентичних извештаја. Међутим, свако ко у себи има ишта људско, ко је способан да поштедно размишља и осећа, вероватно ће се згрозити када чује како Мађари у борби против Срба бестијално поступају и чине таква злочинства, која би само најсуровији варвари могли починити и за која се у Европи није чуло још од средњег века.

Поменуће се само нека од тих злодела, да би свет из тога могао да закључи и просуди какав је рат који Мађари воде, са крајњим циљем да истребе Србе.

Описан је напад на Футог, скрнављење и уништење цркве, уништење и гажење икона и црквених утвари, масакрирање становништва у Бечејском и Кикиндском дистрикту, где су свештеници најчешће били жртве, бешчашћење жена и девојака, ослепљивање деце.

О свему томе постоје званични извештаји дистриката упућени Главном одбору у Карловцима и веродостојни документи. То све нису чинили само мађарски становници, него и регуларна мађарска војска. То показује да мађарска влада не само да одобрава овакве поступке, него их спроводи намерно и плански. Из тога је јасно видљиво да се Срби у том рату боре за слободу и народност, а Мађари за коначно уништење Срба.

У истом броју објављен је и детаљан опис цркве у Фелдвару, њеног уништења, скрнављења и загађења на начин који је навео очевице да извештај поднесу непосредно Главном одбору, са молбом да о томе обавесте светску јавност, да би сваки правоверни хришћанин, свако ко исповеда хришћанску веру сазнао да непријатељ не намерава да уништи само српску народност, него и да затре њихову веру.

Због тога су дошли да и усмено о томе обавесте Главни одбор, 14/26. јула. Потом је у Одбору начињен записник, који су очевице потписали, а као сведоци потврдили присутни чланови Главног одбора. Препис је начињено и оверио секретар Јован Станковић.³⁶

* * *

³⁵ “Kriegsschauplatz in der serbischen Woiwodschaft” (Извештај са ратне позорнице Српског војводства), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 15, 12. August 1848.

³⁶ “Hochlöbliches Central-Comité der serbischen Nation!” (Уваженом Главном одбору српског народа), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 15, 12. August 1848. Овај допис објављен је и у *Србским новинама*.

Патријарх Рајачић писао је команданту Петроварадинске регименте генералу Храбовском о злочинима које су мађарске трупе под његовим заповедништвом вршиле у српским местима према цивилном становништу.³⁷ Описао је низ ужасних свирепости, напомињући да то није ни половина оних које су почињене. Страдали су нарочито свештеници, цркве су скрнављене на нечувене начине, иконе уништаване и гажене ногама. Жене и девојке су обешчашћиване и сакаћене. Пљачкање је масовно, однето је све што се могло однети, остало је разорено и спаљено. Национални рат који су Мађари повели извргнуће се у верски рат, то је чак и неизбежно, уколико та варварства не престану. До сада се српски народ само бранио, али, колико га он познаје, бориће се очајнички за своју веру и народност.

По злочинима које Мађари чине постаје очигледно да имају намеру да сасвим истребе српски народ. Шта ће бити последица? То да ће Срби од Мађара научити занат и почети да узвраћају истом мером. Није право да се два хрabra, племенита народа бацају у пропаст због ћуди усијаних глава, док се српски синови боре као лавови у Италији за очување целовитости Монархије. То ће потврдити маршал Радечки и други заповедници у Италији. Је ли право да мађарска влада назива Србе бунтовницима и разбојницима? Срби желе само оно што им је обећано и потврђено краљевским привилегијама, желе права која припадају свим народима и која траже сви народи. Последњи Угарски сабор угасио је Србима и то последње право, да се називају народом – једино право које им је још преостало од великих царских и краљевских обећања. У време када сви европски народи траже своја урођена и заслужена и стечена права, само се са Србима поступа као са бунтовницима и разбојницима, зато што захтевају своја права.

Срби немају средстава да воде рат, као што има мађарска влада, нити су намеравали да га воде док нису нападнути Карловци, па су били приморани да се бране. Своја права желели су да потраже и остваре законским путем.

Зар нема начина да се постигне частан мир? Српски народ не жели ништа више од оног што им је било давно обећано и уговорено, ништа више од онога што је цар и краљ недавно признао и дао свим народима Монархије. Ако Мађари та права желе само за себе, а све друге народе који живе у Монархији називају сортом или расом, као мушице, ствари или робове, очигледно греше. Срби јесу и остаће верни владајућој династији.

Ако Мађари не буду водили рат против Срба поштујући међународно право, као цивилизовани народи, доживеће да се према њима поступа на исти начин. Исто тако поступаће се и према припадницима других народа који са Мађарима ратују против Срба.

Српски народ никада није намеравао да води рат против Мађара и увек је спреман да закључи мир под одређеним условима. Ако то не постигне, па ни код аустријског двора ни од ц. к. армије не добије подршку и заштиту, Срби ће бити приморани да је потраже тамо где ће је најпре добити. Тада

³⁷ "Schreiben S. H. des serbischen Patriarchen Joseph Rajačić an den Peterwardeiner Commanierenden Hrabovsky", *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 19, 19. August 1848; *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 20, 22. August 1848; *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 40, 21. September 1848.

неће бити чудо ако се баце у наручје Русима или Турцима. У најгорем случају, уништиће при повлачењу све пред собом и пасти са оружјем у руци.

Али ипак, пре него што се то догоди, први корак ће бити да опозову све своје синове из Италије, други – да позову у помоћ све Словене, трећи, да ступе у савез са Карлом Албертом и Италијом, четврти – апеловаће на Немачку, Енглеску, Француску и целу Европу. Када је неко у опасности, хвата се за сламку или за усијано гвожђе. Европа онда не треба да се чуди ако аустријски Срби претпоставе руску кнуту (како Мађари често говоре) или турски буздован мађарском братству, које им прети потпуним уништењем. У том случају Мађари могу последице приписати само себи.

Срби се уздају у бога и своје право да до тих крајности неће доћи. Надају се да ће из овог сукоба изаћи као победници. Ни од чега и на са чим већ су пет пута натерали на повлачење непријатеља, богато снабдеведеног наоружањем. Дакле, не треба их потцењивати.

Патријарх указује и на огромне штете које трпи привреда. Престанком рата уштедело би се много новца и поштедело много живота.

Човекољубље, благостање домовине, добро династије, целокупност Монархије и добро народâ захтевају хитно закључење мира. Сваки дан одлагања наноси огромну штету. Радоваће се ако генерал узме у обзир те ставове.

О Војној Граници

Allgemeine Slawische Zeitung донео је велики број написа о Војној граници. Положај Границе био је нарочито сложен услед промена које су у њеном статусу начињене већ почетком маја. У склопу уступака мађарској влади била је и одлука коју је цар донео у вези с Границом. Царским ручним писмом 7. маја 1848. Војна граница је стављена непосредно под заповест угарског министарства војног.³⁸

Подвргавање Војне границе мађарској влади изазвало је незадовољство и протесте граничара. Главни одбор је после Мајске скупштине, свестан опасности која је Србима претила, упозорио народ на опасност и позвао да се подигне у борбу за слободу и одбрану својих права. Позив је упућен и граничарима, а граничарски официри и подофицири позивани су да се ставе на чело народне војске.³⁹ Многи граничари су се одазвали позиву Главног одбора, а многи су прешли и без позива. Доживљавајући подвргавање Војне границе угарском министарству као својеврсну издају, граничари су масовно отказивали послушност својим командама и стављали се на располагање Главном одбору.

Међутим, Срби, царски граничарски официри, нису се у почетку лако одлучивали да се прикључе покрету, сматрајући га за побуњенички. Многи

³⁸ Царским ручним писмом војним заповедницима на југу Монархије 7. маја, и, коначно 8. јуна су све војне снаге – војска у гарнизонима и Војна граница стављене непосредно под заповест угарског Министарства војног (*Грађа за историју српској јокрејши у Војводини 1848–1849*, Београд 1952, 223, 384–385; Василије Ђ. Крстић, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013, 110–114).

³⁹ *Грађа*, 321, 339–343.

су одбили да то учине, позивајући се на верност цару и своје официрске дужности. И они официри који су се на то решили нису ту одлуку донели брзо и без колебања и недоумица.⁴⁰

Један број граничара остао је у својим региментама, па се тако догађало да су се у рату који се повео, борили против својих дојучерашњих другова који су се прикључили народној војсци. Положај Војне границе, односно њена улога у односима између двора и Мађара, постао је нарочито неодређен и нејасан од јесени, када се изменила и политика двора према мађарској влади. Тада је Граница, пре неколико месеци подложена мађарској влади, постала поново део ц. к. војних снага.

Поводом трагичне могућности братоубилачког сукоба међу граничарима објавио је апел својим друговима по оружју пуковник Петар Бобалић, заповедник српско-влашког логора у Делиблату, 26. јула 1848.⁴¹

„У овом тешком времену искушења” записао је Бобалић, „пробудио је добри дух самосвест човечанства тако, да и сваки војник чији дух није зарђао и који је способан за просветљење узвикне – ’Нисам више машина, ја сам слободно, слободно мислеће, слободно делујуће биће, ја сам слободан човек!’ Моје срце пробудило се из дремежа, усправио сам се, стојим отворених очију, просуђујем о свему самостално, као слободоуман човек.

Као и многи међу вама, нисам учествовао у борби начела која је вођена, нисам држао да сам позван за друго сем слепо послушности, а најмање да мислим. Очекивао сам подстицај споља, да као ратник пођем на овог или оног! Тако сам јадно доживљавао свој позив! Нисам имао ни пријатеља, ни непријатеља, ни странку. Непријатељ је морао да ми буде означен, можда и најправеднији, вероватно и најнедужнији!

Пожелио сам ускоро да сам просуђујем догађаје и, на крају, да самостално и делујем. Дуго, врло дуго сам се огледао за неким светлим, чврстим, природним правним, моралним ослонцем, за правцем свог већ до крајности раздраженог духа, за сфером свог деловања и, срећом, нашао сам их. Ово су, браћо, основи мога политичког вјерују: цар и краљ Фердинанд, моћна аустријска држава, срећна краљевина Угарска, света уставност и њене кћери: слобода, једнакост, братство. Тада су се јасно указали моји пријатељи и непријатељи.

Запитао сам се, могу ли као региментски војник часно служити тим светињама, и, горког ли разочарања, закључио да не могу. Не могу за неколико крајцара да жртвујем своја начела и дао сам оставку, али оставку на насиље и тиранију. Своје сам оружје задржао у руци, ради заштите потлачених, на страх тиранији!”

Тако је објаснио ко је, где је и шта намерава. Поменуо је случај изасланика мађарске владе, комесара, којем је предочено, пошто је неколико српских заробљеника обешено, да би према заробљеницима требало поступати хуманије, јер ни азијски народи који се сматрају за сурове не крше више

⁴⁰ Славко Гавриловић, *Срем у револуцији*, 150–170; Љубомирка Кркљуш, *Средишњи орпани власћи у Српској Војводини 1848–1849*, 176–178, 180.

⁴¹ Peter Bobalič, “An meine Waffenbrüder, die gegen mich im Felde stehen” (Мојој браћи по оружју, која у пољу стоје насупрот мени), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 15, 16. August 1848.

међународно право на тај начин. Један мађарски официр својеручно је мучио заробљенике у Петроварадину. Како Мађари поступају и према другим народима видело се из његове изјаве: „Што се мене тиче, треба обесити све које сте заробили у Карловцима, они иначе нису Мађари, него Швабе!”

Мађари законом присиљавају све народе у Угарској да се заувек одрекну свог имена, за оне који другачије мисле дижу вешала. Они, који су прави издајници устава, бацају у тамницу и вешају словенске заробљенике.

Мађарска прозелитска, странчарска влада троши немилице, противу-ставно, државну имовину, чије су две трећине стечене знојем Словена, Румуна и Немаца, у корист једне мађарске фракције, ради подјармљивања свих осталих народности у Угарској.

„Непријатељи човечанства, слободе, једнакости и братства, устава, уставног владара и краља, оца свих народа, и моји су непријатељи, па сам стао, као заповедник банатског делиблатског српско-румунског логора на чело свог храброг, поробљеног народа који тежи слободи.

Јесмо ли ми разбојници? Ако се боримо у име и за славу нашег цара-краља, ако не желимо ништа друго, до да живимо као један јединствени, признати, историјски, бројно, врлинама и заслугама утемељен народ?

Са жалошћу гледам вашу обесхрабреност, као и многе Пољаке, Чехе, уопште Словене, а не мање и Немце и Румуне чија рука служи Мађарима, да нас мучки убијају. Зар вам је више стало до ваших плата, него правде, славе и опстанка ваше племените народности. Желите ли да изневерите мајчино млеко, презрете своја наслеђена имена и постанете својина узурпатора, Мађара? Зар мислите да ће вас Европа сматрати јунацима, ако из тога изађете и као победници? Мислите ли да подјармљивање народâ у овом уставном времену може још дуго опстати? Странка потлачених словенских племена у Угарској страховито ће се умножавати, па ћете на крају морати да је нападнете, али без славе, само као страшљивци, који су се егоистично прикључили јачој, иако неправедној ствари.

Засада вас уверавам, да никога од вас не сматрам за непријатеља, него за заблуделог и неодлучног; али ако наступите на пољу против мог народа, онда опростите браћо, што ћу се за одбрану свете ствари свога потлаченог народа свим расположивим средствима борити и против вас, своје иначе драге браће по оружју”.

* * *

Allgemeine Slawische Zeitung објавио је изјаву граничара Бродске регименте. Граничарски народ Регименте изразио је на скупу 17. августа своју приврженост уставном владару и аустријској Монархији и изјавио да се неће повиновати наредбама мађарске владе. Зато одриче послушност про-мађарски настројеној Петроварадинској генералној команди и подвргава се наредбама хрватског бана, фелдмаршал-лајтнанта барона Јелачића.⁴²

Колико је нејасна и компликована била ситуација Војне границе после њеног подвргавања мађарској влади, показује и одлука официрског кора

⁴² *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 31, 8. September 1848. Ова је изјава објављена и у 6. броју *Der Serbe*, 30. августа (11. септембра).

осечке тврђаве од 31. августа. По наредби мађарског министра војног и налогу команданта генерал-мајора Јовића требало је да осечка тврђава буде предата Мађарима. Цео официрски кор гарнизона тврђаве одбио је то, са образложењем да се ради о царском, државном добру које припада целокупној Монархији, па према томе тврђава у сукобу између Мађара и Хрвата мора остати неутрално тле. Мађарски покушај заузимања тврђаве сматраће за објаву рата против Хрватске. Ако пак Хрвати повреде ту неутралност, биће то протумачено као непријатељски акт према цару и целокупности Монархије и у том случају ће се и њима супротставити и узвратити. О свом ставу обавестили су и владу у Бечу, као и мађарску владу у Пешти.⁴³

* * *

О једном случају када су се граничари нашли на противничким странама упечатљиво сведочи опис учесника у знаменитој бици код Сентомаша. Рано ујутру, 19. августа почео је артиљеријски напад непријатеља и пешадија је почела да се приближава. Заповедник батаљона пуковник Петар Бига истакао је царску заставу, али је то било узалудно. Када су непријатељи били већ близу шанца, чула се и команда њиховог официра: „Ступај!“. Пуковник Бига наредио је да се поново завијори застava, не желећи да допусти да се граничари боре против своје браће по оружју, али ни то није успело. Граничари нису желели да зарију бајонете у груди своје браће, па су се послужили једним безазленим средством – бацали су им прашину у очи да их тако удаље, што им је и пошло за руком. Отворивши потом ватру, испалили су плотуне изнад њихових глава. Ако је и било губитака у противничким редовима, морали су бити безначајни.

Ипак, свој опис закључио је претњом да следећег пута неће бити поштеђени, јер се ниједан граничар неће дати заробити и обесити од Мађара.⁴⁴

* * *

О граничарима и њиховом правима писале су *Allgemeine Slawische Zeitung* крајем септембра 1848.⁴⁵ Чланак је био одговор на тврдњу у немачкој штампи да Граница правно припада Угарској.

Када би то било тачно, господарили би над Границом Мађари (не Угри), а јадни граничари били би покмећени и помађарени. Било је једно време у историји, када је та област, која чини чврсти грудобран Аустрије, била празна, опустошена и ненастањена земља, напуштена од мађарских великаша, после ужаса турских ратова.

Да је султану пало на ум да ту земљу насели и потом правно захтева за себе, цео свет би ћутао, па би граница припадала делом Босни, а делом Србији. Али судбина је одлучила другачије. Максимилијан II, из аустријске хабзбуршке линије, заузео је земљу, населио је избеглицама из Турске и предао

⁴³ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 32, 10. September 1848.

⁴⁴ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 32, 10. September 1848.

⁴⁵ Ž. . . k Fr., “Der Gränzer und sein gutes Recht” (Граничар и његово право), *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 45, 28. September 1848.

као наследни посед Карлу II, који ју је војно организовао и изградио тврђаву која је добила и његово име – Карловац. Угарска је у то време и још 100 година после тога била, са својим круновинама, изборна краљевина, а Граница наследни посед хабзбуршке куће.

Пошто је подрбно изложио сложену династичку структуру хабзбуршке куће и аустријских наследних и других земаља, аутор је закључио да између Угарске и Границе одувек постоји само веза династичке уније, тј. везује их само личност истог владара. Граница је према Угарској у истом положају као Угарска према Аустрији. Околност што Граница штити Угарску није ни награда Угарској, ни њена заслуга, нити доказује да је Граница установљена да штити само Угарску, него и Аустрију, али не само ни Аустрију, него и Европу од турских хорди. Граница не припада Угарској ни по народности, јер су граничари скоро искључиво Срби и према томе најпре упућени на Србију. Како онда Граница може припадати Угарској?

Граничари су два века за Аустрију стражарили, борили се и побеђивали; за Аустрију су бивали десетковани. И када је мађарска партија успела да изнуди себи владу, и почела да гради слабу, трошну колибу поред једног колоса, очекује да ће се Граница везати за ту бесну, надувену странку? Аустрија, за коју су граничари тако често крварили, одгурнуће их? Не! И ако мађарска хидра после ове крваве борбе поново дигне главу: граничар има своје право, а бог штити праведне.

* * *

У једном од последњих бројева *Allgemeine Slawische Zeitung*-а објављена је вест о стању српске војске, али су потом постављена и битна питања о узроцима рата и онима који су за њега одговорни. О томе је писао дописник из Карловаца 27. септембра, потписан као „Чешки емигрант”.⁴⁶

После одбијеног последњег мађарског напада на Сентомаш, те српске Термопиле, нису Мађари покушавали нове нападе. Организација српске војске све је боља, обука и дисциплина напредују, у српским војним логорима влада узорни ред. Број српских бораца расте уз дана у дан, њихова храброст и борбеност изазивају дивљење.

Наравно, тај крвави, разорни грађански рат требало је да се избегне. Дописник зато поставља суштинско питање – зашто је цар у почетку Мађарима дао све, а Србима ништа, баш ништа? С којим правом је потпуно испустио узде у Угарској, а да претходно није осигурао да се Словенима мирним путем обезбеде народност и језик, које су потврдили његови претходници. С којим је правом Србима ускратио потврду Војводовине, патријархата и свих осталих њихових права које су ранији владари Угарске обећали и потврдили? Како су се, најзад, мађарски букачи, галамећи о демократији и радикализму, усудили да покушају тако подло да подјарме угарске Словене, а нарочито племените Србе. Какву нпр. предност имају ти монголски уљези над Србима, који су и раније живели на панонским просторима? Постоји ли нешто за шта Срби можда треба да захвале Мађарима? Не, напротив! Оно

⁴⁶ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 53, 11. October 1848.

мало културе којом Арпадови бркати синови могу да се похвале потиче само од Словена!

И ко зна, да није било јуначних Срба, можда би сада уместо Баћањаија и Кошута на кормилу државе у Будимпешти био Мула Мустафа Ефенди или неки други ренегат, и уместо на мађарском писао законе на неком другом полуварварском језику.

Срби су оставили станишта својих очева због своје урођене слободољубивости. Изабрали су да радије живе у туђини, него под турском влашћу. Претпоставили су немирни, тегобни живот, живот пун тешког рада и крвавих борби угодном, мирном и безбрижном животу у својој отаџбини, јер би то био живот у ропству и потчињености. Први српски досељеници дошли су у Срем, Бачку и Банат из Рашке области (отуда назив Раци), под вођством свог патријарха, рашког архиепископа Арсенија Чарнојевића, и епископа Исаије Ђаковића. Следили су их многи исељеници из других српских области и из Бугарске, Херцеговине и Албаније.

Подредили су се својом вољом аустријском скиптру, више су допринели државном саставу Аустрије, укључујући и Угарску, него што су од ње тражили и добили. Добили су област, не нарочито велику, опустошену тешким ратовима, земљу коју су својим рукама претворили у садашњу, обрадиву и плодну.

Само номинално под заштитом угарске круне, морали су да науче да *de facto* чувају сами себе. Довели су много корисних, вредних и имућних грађана, марљивих и вештих занатлија и делатних трговаца. Својим сопственим телима и снажном војском образовали су непремостиву брану против турских инвазија, много су пута одбили моћне турске војске са угарских граница и били у непрестаној борби са мухамеданским хордама, које су раније својим походима продирале до срца Угарске, а сада биле заустављене од Срба, тог несавладивог живог предзиђа Аустрије и хришћанства.

Срби су приликом досељења поставили држави, која је од њих имала толико користи, услове, које је тадашњи цар и краљ Угарске Леополд I прихватио и потврдио двома царским повељама. Најважније тачке биле су Србима обезбеђење народности и цркве, патријарха, војводовине и сопствених конгреса. Леополдинске привилегије потврдили су и каснији цареви и краљеви. Када су ове године у мају Срби већали у Карловцима, Рајачића извикали за патријарха, а Шупљикца за војводу, вриснула је Угарска због одметништва и издаје. Вођен тракама са меденог месеца, Храбовски је бомбардовањем Карловаца, уморствима и паљевином изазвао Србе на бојно поље. Последнице тог грозног корака обиле су се о његову главу.⁴⁷

На крају обавештава да је Книћанин поново одбио мађарски напад на логор у Томашевцу; улани који су стационирани у Врбни одрекли су послу-

⁴⁷ Алузија на чињеницу да се Храбовски годину дана пре избијања револуције оженио младом женом, Мађарицом, која је на њега имала снажан утицај. Храбовски је касније био оптужен што је тврђаве Петроварадин и Темишвар предао Мађарима и што није предузео мере које би можда спречиле свирепо убиство краљевог изасланика грофа Ламберга. Војни суд је 1850. осудио Храбовског на смртну казну, али је она преиначена пресудом више инстанце на десетогодишњи затвор. Казну је издржавао у тврђави у Оломуцу, где је и умро 1852. године (С. von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Neunter Theil, Wien 1863, 351–352, 353).

шност мађарској влади и изјавили да се неће више борити против своје браће Срба. И Вршац је капитулирао.

Вести о Кнежевини Србији

У броју 12 *Allgemeine Slawische Zeitung*-а објављена је вест о одржавању Народне скупштине у Кнежевини Србији. Скупштина је одржана 11. јула у Крагујевцу. Кнез Александар је са владом изложио пред посланицима своју политику, а после четири дана саветовања прихваћене су све мере владе и Скупштина је распуштена. То је значајан корак, чије ће последице убрзо наступити. Само у важним приликама окупља се цео народ на овакав начин, као један човек, где свако мора да буде обавештен, о чему се ради и где је потребна општа сагласност.⁴⁸

Поред ове кратке вести, Народној скупштини у Србији посвећен је чланак и у једном од следећих бројева.⁴⁹ На самом почетку аутор истиче чињеницу која је међу словенским народима несумњиво будила живо занимање и симпатије за Србију, њен положај, политичке прилике, унутрашње и спољашње – Србија је прва од словенских земаља која је добила уставно уређење. Зато су према Србији окренути погледи Словена који су притиснути османским деспотизмом; са истим осећањима на њу гледају и Јужни Словени аустријског царства, које је угњетавао Метернихов систем и мађарски притисак. На Србију чежњиво гледају и други Словени, нешто мање него они у Турској и Аустрији, али ипак оковани Словени. Србија има лепу будућност, она оправдава наде свих Словена. То су били разлози што има тако много интелегентних и национално свесних Словена свих племена, који су, често запостављајући личне интересе, изабрали Србију за простор свог деловања, предвиђајући да ће њен напредак утицати просветљујуће на свеколико словенство. Ако је Србија још пре најновијег европског преокрета била за словенство тако значајна, морала би после њега важност те земље бити још већа.

Српска влада потпуно је схватила свој узвишени задатак. Ако се само посматра садашњи језик српских новина, владиног органа, и упореди са оним од пре годину дана, биће све јасно. Зато је са нестрпљењем очекивана скупштина – на њој је требало да се народу пренесу владина основна начела. Међутим, судећи по првим вестима из Крагујевца које су саопштиле *Србске новине*, било је очигледно да су се у Скупштини десили догађаји које се званични орган устезао да објави.

Војвода Вучић најавио је непосредно пред одржавање скупштине да ће се захвалити и потпуно повући из државних послова. У целом словенском свету цењено је Вучићево име, а у Србији је он обожаван, као ослободилац од Милошевог тиранства. Због његове најављене оставке страховало се од народног незадовољства, па је наређено да се на скупштину не сме доћи са

⁴⁸ S. E. B., "Serbien", *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 14, 8. August 1848.

⁴⁹ "Die Skupština (Volksversammlung) in Serbien", *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 16, 15. August 1848.

оружјем. Међутим, сам Вучић дошао је наоружан, праћен својом телесном гардом. Поред тога, и окружни начелници Београда и Крагујевца довели су у скупштину наоружане људе, па је та Вучићева партија бројала око 1.000 људи, међу којима је било и београдских трговаца, који су сматрани за познате смутљивце. Први захтев те странке био је да се изуче људи који су Вучића наводно увредили и приморали да понуди оставку.

Кнез је на тај захтев реаговао снажно и енергично, показавши се тог пута као прави Карађорђевићев син – држаће се Устава и, ако треба, браниће га животом. Народ је сазвао да се саветује о приликама овог узбурканог времена, а не да решава личне несугласице. Спреман је да се на суду размотре Вучићеве оптужбе. Народ је био задовољан, али Вучић није, изјавивши да не може даље да служи са онима који су га вређали. Потом су оставку дала тројица које је оптужио – Алекса Јанковић, директор у Министарству спољних послова и сенатори Стеван Книћанин и Лазар Зубан, увиђајући да морају спречити насиље. Скупштина је после тога распуштена.

Тако стоје ствари у Србији, закључује аутор, разочаран Вучићевим поступком. Вучић, велики човек, овог пута је својим егоистичним ситничавим поступком бацио искру раздора у народ, народ који управо сада треба да буде јединствен. Вучић и његова партија не смеју да мисле да се Србија може и даље кретати старим уходаним путевима. Добро Србије добро је целог Словенства, ако Словенство победи, препородиће се са њим и Србија, у једном подмлађеном, лепшем лику, али ако падне Словенство, пашће и Србија за једно дуго, можда и вечито време. Јер садашња словенска борба је борба на живот и смрт. Уједињени смо све, разједињени смо изгубљени. Време поставља веће захтеве него што су они који се могу остварити интригама. Време је када само мач у руци у жестокој борби може одлучити, а вође у њој могу бити само они који непријатељу гледају у очи, храбро и право.

* * *

Већ само постојање устава у Кнежевини Србији изазивало је симпатије словенских кругова према Србији и наде да ће њен пример подстаћи промене и у њиховим земљама. Аутори чланака о Народној скупштини одржаној 11. јула 1848. године (Петровској) приписали су стога Народној скупштини у Србији улогу коју она тада није имала. По Турском уставу, који је у Србији био на снази, није било предвиђено постојање Народне скупштине као органа власти. На Петровској скупштини, првој скупштини сазваној после пет година, постављен је захтев да се скупштина редовно одржава, као и неколико захтева који су били последица нових економских и политичких односа, међу којима и слобода штампе. Прихваћено је само неколико ситнијих захтева. Најважнији, да се Народна скупштина уведе као стални орган власти, није био прихваћен.⁵⁰

⁵⁰ Јован Милићевић, „Србија 1838–1868”, *Историја српског народа*, V књига, I том, Београд 1981, 274–275.

О српским народним орјанима властии и њиховој делатности

Allgemeine Slawische Zeitung објављивао је и вести о српској организацији власти која је у Војводини била формирана после Мајске скупштине и о њиховој делатности. Тако је у целини објављен проглас који је Ђорђе Стратимировић упутио становницима Баната. Када је Стратимировић 11/23. јула 1848. заузео Панчево, издат је већ сутрадан, 12/24. јула, проглас свем становништву, не само Србима, већ и Словацима, Хрватима, Мађарима, Румунима и Немцима.

Становницима свих места, припадницима свих народности и вероисповести биће зајамчена пуна безбедност, уколико не буду поступали непријатељски према српском покрету. Стари органи власти (граничарске генералне, региментске и месне команде и магистрати) укидају се, а уставнољују се нови, народни месни одбори. Одбори ће водити месне послове непристрасно и правично, управљаће боље него што су то чиниле догаше војне и жупанијске власти. Уколико месни одбори не буду могли да реше нека питања, становници ће се обраћати Окружном одбору у Панчеву, а потом се могу жалити и Главном одбору у Карловцима. Њихов службени језик треба да буде језик становника који чине већину у месту. Тим путем ће се издавати и налози – од Главног одбора, преко Окружног до месних одбора.⁵¹

* * *

У допису из Земуна објављена је вест да је мађарска влада конфисковала средства Матице српске и школског фонда. Необично је, примећује дописник, што се то уште не помиње у пештанским српским новинама Теодора Павловића. Исто тако, Павловић није објавио да су Мађари именовали будимског епископа за митрополита, пошто су сменили доброг патријарха Јосифа Рајачића. Срби су имали бар то право, да на народној скупштини сами изаберу свога патријарха. Сменили су га због тога што није дозволио да народ постане робље.⁵²

После Мајске скупштине патријарх је на челу српске депутације, пренео цару, који је тада боравио у Инсбруку, склонивши се од револуционарних немира у Бечу, молбу да се потврде одлуке скупштине. Цар је то одбио, са

⁵¹ “Der Ober-Heerführer der serbischen Nation”, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 20, 22. August 1848; József Thim, *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története I–III*, Budapest 1930–1940, II, 563–565; Сигфрид Капер, *Српски њокреи у Јужној Угарској 1848–1849*, Београд–Ваљево 1996, 148.

⁵² *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 14, 11. August 1848. Вест је пренета из загребачких новина. Матичини чланови почели су се разилазити из Пеште већ у августу, а Теодор Павловић напустио је Пешту међу првима, склонивши се у Беч. Претила му је опасност због писања *Свеобшћих јуџословенских и сербских народних новина* (Василије Ђ. Крстић, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Нови Сад 1980, 45–46). Последња седница била је одржана 31. августа 1848. На њој је најважније питање било обезбеђење имовине Матице и Текелијанума. Што је Матичина имовина сачувана заслуга је искључиво њеног актуара Суботе Младеновића који је остао у Пешти (Живан Милисавац, *Историја Мајице српске, I део, 1826–1864, 634–635*). Очигледна пристрасност према Павловићу може указати и на нетачност вести о конфискации Матичине имовине, која се у *Историји Мајице српске* не помиње.

образложењем да се ради о незаконито сазваној скупштини. После тога је, на захтев мађарске владе, Рајачић био збачен са митрополитског достојанства и управа митрополије поверена будимском епископу Платону Атанацковићу.⁵³

О својој смени написао је патријарх изјаву која је у два наставка објављена у *Allgemeine Slawische Zeitung*.⁵⁴ Пошто је у најновијим бројевима скоро свих јавних листова била објављена наредба палатина надвојводе Стефана од 2. августа којом се патријарху због наводног противљења закону, царским наредбама и наредбама владе, у царево име одузима достојанство митрополита и привремено поглаварство цркве поверава епископу бачком Платону Атанацковићу, патријарх је 23. августа упутио писмо палатину Стефану.⁵⁵

Патријарху је стављено на терет што је допустио да се 1. маја одржи народна скупштина, која је била незаконито сазвана, па стога њене одлуке нису легалне. Патријарх се чуди што се у уставној држави уопште може и постављати питање зашто се овде или онде одржавају јавна саветовања народа? Пошто је изложио све околности око сазивања скупштине, задржао се на најважнијој оптужби – да је српски покрет усмерен против државе и престола. Одлучно одговара да није, позивајући се на голе чињенице.

Пошто се скупштина разишла, Главни одбор је у Карловцима мирно радио на спровођењу њених одлука. На мирне Карловце, на грађане који су се спремали у цркву да прославе празник свих хришћана, напад је почео 12. јуна, по наредби команданта Петроварадинског гарнизона Храбовског. Три сата је град гађан из тешког оруђа, 16 кућа је спаљено, људи су бацани у ватру. За три сата дивљања разуларене мађарске солдате поочињена су таква зверства да су грађани и после њиховог повлачења дрхтали од ужаса.

Не треба се чудити што су се после тога свугде зачули узвици „На оружје!“, „Истребиће нас!“, и што је Граница, где Срби масовно живе, поседнута. Народ се није побунио, он је само настојао да се сачува од сличних ужаса.

Народ не жели ништа друго осим остварења својих привилегијалних права, а док му то од стране владе не буде допуштено, мора бити на опрезу, јер му, уместо одобравања пред богом и људима оправданих жеља, прети смрт и уништење. Бунтовником се може назвати само онај ко се супротставља земаљском господару и његовим наредбама, а не онај ко своју народност брани и чува од другог народа у истој држави.

Ако народ штити своје право, стање у којем се налази не може се назвати побуном, него самоодбраном. Народ не жели одвајање, одан је истом владару, признаје исте законе који важе за остале народе, само не допушта

⁵³ Јован Радонић, нав. дело, 22.

⁵⁴ „Erklärung des Patriarchen Joseph Rajačić“, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 33, 12. September 1848; № 34, 13. September 1848.

⁵⁵ Јован Радонић наводи други датум патријарховог писма – 21. август. Кратак цитат текста на немачком језику донекле се разликује од оног објављеног у *Allgemeine Slawische Zeitung*. Радонић не наводи прецизно извор, али се свакако радило о оригиналном документу, тако да је текст објављен у листу вероватно био нешто скраћен препис (Јован Радонић, „Патријарх Јосиф Рајачић – поводом 90-годишњице Српског покрета 1848 –“, *Летопис Мајнице српске*, Књ. 349, Св. 4, април 1938, 245–246).

да га други народи са којима живи, угњетавају његову народност оспоравају и газе. Народ жели да ужива законом изречене слободе, да сарађује са свима и да буде подређен само владарској кући. Дотле, док се све не уреди, народ ће бити на опрезу, јер је, на своју велику жалост, увидео да се ради на његовом потчињавању, ако не и потпуном истребљењу.

Неистинито је да је он [патријарх] подстицао народ на устанак, јер је у то време боравио у Инсбруку и у Загребу, где је болешћу био везан за постељу. Увек ће бити уз свој народ, као његов пастир и никада неће чинити ништа осим онога о чему ће једном положити рачун свемогућем, што је дужан и увек спреман.

Набројао је све ужасне злочине које је непријатељска војска починила: убиства, паљевине, пљачке, обечашћивање и сакаћење жена и девојака, разарање цркава и нечувене начине на које су скрнављене.

Што се њега лично тиче, није никада тежио титулама, сада, у годинама, жели само да сачува права свог народа. Ако се служи титулом, то је само због тога што жели да заштити народ и што у интересу општег добра може успешније да делује. У традиционалној институцији патријархата и војводства народ види најсигурније јемство за своју цркву и националност.

* * *

Кратка вест о реорганизацији Главног одбора била је преузета из београдских *Србских новина* и објављена 23. августа. По патријарховом повратку из Инсбрука, јула месеца, Главни одбор му је привремено поверио, до доласка војводе, пуну и неограничену власт и прогласио га за привременог управитеља народа. Пошто су се послови Главног одбора умножавали, одбор је ради ефикаснијег рада подељен у одељења.⁵⁶

* * *

У извештају из Земуна 30. августа дописник констатује да влада велико нерасположење према бану и католицима, и одмах потом додаје да ће карловачком Одбору благо и братски приговорити што међу његовим члановима нема ни једног јединог католика.

Даље наводи да у Карловцима има двојица заточених католичких свештеника. Има међу ухапшенима и православних, затим царских граничарских официра. Одмах се објашњава и који су били разлози великог броја ухапшених. Многи Срби нису се придружили покрету, не зато што би држали страну Мађарима – дуго су живели у старом бирократизму и промене које су наступиле биле су за многе необичне, те се просто нису привикли на нови поредак ствари.

Хапшење католичких свештеника у Срему треба приписати околностима да су се родољубиви православни духовници сада нашли у Вуковару, који је заузео мађарон Житвај, а католички у Митровичком округу који

⁵⁶ “Carlowitz”, *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 21, 23. August 1848; Љубомирка Кркљуш, *Средишњи ордани власији у Српској Војводини 1848–1849*, Нови Сад 2013, 70–72.

држе Срби. Тако су родољубиви свештеници гоњени од мађарона, а мађаронски од Срба.

Само није јасно како се догодило да се хапшење мађаронских католичких свештеника од стране Срба приписује њиховој верској нетрпељивости, а прогон родољубивих [православних] духовника оправдава разликама у политичким мишљењима.

Саветује Србима да што је могуће више избегавају да дају повода да дође до верских спорова, и да приме у Одбор пар католика, а са сремским мађаронима нека поступе као Јелачић са хрватским. Закључује да, напротив, католици у Срему могу бити сигурни, да је њихова вера сувише чврсто заштићена духом времена да би им је неко могао одузети.⁵⁷

На овај допис и предлог одговорило је уредништво листа *Der Serbe*, мада доста касније, да Срби нису никада изазивали религијске спорове и неће то никада ни чинити, али њихова католичка браћа треба то да избегавају и да се угледају на српски пример толеранције. Мада је католичка популација у Војводовини најмања, у скоро свим одборима, па и у Главном одбору, има неколико католика, и то не само родом Словена, него и Немаца и Мађара. Колико има Срба намештеника у Троједној краљевини, где је српска популација исто толика као и католичка, нарочито ако се узме у обзир Војна граница?⁵⁸

* * *

Објављена је одлука Главног одбора да се трговцима из доњих дунавских крајева који би се упутили на пештански Светојовановски сајам забрани пролаз кроз Војводовину. Трговачка друштва у Бечу, Брну, Прагу, Грацу и другде обавештена су да ће се уместо пештанског сајма одржати сајам у Земуну. Град има много предности због свог географског положаја и саобраћајних веза, што га чини погодним за трговачке послове.⁵⁹ Одлука Главног одбора била је доказ да је Одбор, у ратним условима који су ометали редовне привредне активности, нарочито пољопривреду, настојао да одржи неке њене важне делатности.

* * *

О раздору који је настао међу вођама Српског покрета, патријархом и Стратимировићем, пренеле су *Allgemeine Slawische Zeitung* вести из београдских *Српских новина*.⁶⁰ Одузимање врховне војне команде Стратимировићу оцењено је као резултат сплетака неколико Немаца и тобожњих патриота, уствари мађарона. Стратимировић је своје способности доказао више пута сјајним победама. Неслога у вођству покрета може бити само штетна за Српски покрет и за народ. Било би пожељно да се уклоне неке личности, познате од раније, које шурују с Мађарима и другим српским непријатељима.

⁵⁷ *Allgemeine slawische Zeitung*, № 30, 7. September 1848.

⁵⁸ "Journal-Revue", *Der Serbe*, № 8, 21. Februar / 5. März 1849.

⁵⁹ *Allgemeine Slawische Zeitung*, № 22, 25. August 1848.

⁶⁰ *Allgemeine slawische Zeitung*, № 47, 30. September 1848.

На Стратимировића и његов однос са патријархом односила се и вест из Сентомаша 28. септембра. Стратимировић, којем је одузета привремена врховна команда над српским трупама, упутио се Книћанину, који га је примио, али са строгим налогом да се понаша мирно. Он је ипак са неколико присталица побегао у Тител, да би тамо подбадао народ и придобио га за своје себичне циљеве. Книћанин му је одмах послао поруку и наредио да се врати у Карловце и потчини патријарху. Видеће се да ли ће он наставити да угрожава свету народну ствар.⁶¹ Из ових двају написа видљиво је да су њихови аутори били и присталице и противници Стратимировићеви.

Долазак војводе Стевана Шупљикаца, 6. октобра и одржавање нове Народне скупштине окончало је, бар за извесно време, размирице око врховне војне команде и зауставило Стратимировићеве амбиције.

Захтев да се одржи Народна скупштина поднели су патријарху представници окружних одбора 27. септембра, о чему је *Allgemeine Slawische Zeitung* објавио допис из Земуна.⁶² Скупштина је требало да реши нека важна питања: да се одмах распише порез, јер су трошкови издржавања војске и њеног опремања испразнили народну касу; да се Главни одбор реорганизује; да се неодложно пошаљу народни изасланици у Беч, Загреб и код бана, јер је то одавно требало да се учини; потребно је припремити се за измирење које предстоји, како би оно било часно и повољно за народ; поновити захтев цару да се коначно пошаље војвода; да се у споразуму са управитељем народа организује уредно командовање војском, без којег не може бити напредовања у рату; да се спречи сваки неспоразум и свака сумња у народу, која може настати због одузимања привремене војне команде Ђорђу Стратимировићу. Пошто је саслушао ове предлоге, патријарх је одлучио да одмах сазове Народну скупштину.

Allgemeine Slawische Zeitung објављивао је написе о српским приликама и у својим последњим бројевима. У допису из логора у Томашевцу описано је стање у логору, број његове посаде, наоружање и команданти.⁶³ Логор се налази на повољном положају и добро је утврђен, добро снабдевен топовима, посада добро наоружана и борбеног духа. Посада броји преко 6.000 људи, највише граничара и много србијанских добровољаца. Изврсни командант логора је Книћанин, истински јунак, поред њега достојно стоји мајор Милојевић. Свакодневно има чарки и малих сукоба са Мађарима, али Кошутови плаћеници и најамници извуку редовно дебљи крај.

Вест о војводином скором доласку изазвала је велику радост. Цео логор је клицао, нарочито граничари Немачко-банатске регименте, где је генерал Шупљикац био у служби од 1815. до 1837. године, као капетан и мајор, и живио свеопште поштовање и љубав.

Војвода је стигао, свечано и одушевљено је дочекан, уз грмљавину топова и звоњаву црквених звона. Да га поздрави, окупио се народ из свих делова Војводовине. Седи и поштовани црквени поглавар, патријарх Јосиф

⁶¹ *Allgemeine slawische Zeitung*, № 54, 12. October 1848.

⁶² *Allgemeine slawische Zeitung*, № 54, 12. October 1848. Вест о томе донеле су и *Србске новине*.

⁶³ *Allgemeine slawische Zeitung*, № 57, 19. October 1848.

Рајачић сазвао је Народну скупштину. Скупштина ће се одржати под предништвом војводе и патријарха.

У Карловцима се очекује и једна чета грчких добровољаца, од којих су четири официра већ стигла. Сутра ће доћи њих педесеторица, а остали се очекују следећих дана.

Неке разлике које су постојале између карловачког Главног одбора и генерала Ђорђа Стратимировића, а које се довеле до његовог суспендовања, разрешене су и он је поново преузео своју стару дужност.⁶⁴

Поред ливнице топова у Панчеву, организована је и једна нова, друга, у Карловцима. Што се тиче метала потребног за топове, има га у изобиљу: српске општине и манастири наставили су, у племенитом родољубивом такмичењу, да за те потребе испоручују црквена звона. И црквена звона освојених мађарских села користе се за ливење топова.

По вестима од 6. октобра, једно одељење Томашевачког логора заузело је село Старчу, недалеко од Великог Бечкерека и разоружало тамошње становништво. Сељани су одмах изручили Србима десеторицу највиђенијих људи, као јемство свог будућег мирољубивог понашања и пријатељског расположења. Они се сада налазе у Панчеву.⁶⁵

Политички програм и политички ставови – словенска узајамност и аустрославизам

Од програма који је изнет у првим бројевима *Allgemeine Slawische Zeitung* нису одступале за време свог краткотрајног излагања, а и у једном од последњих бројева тај је програм сажет у чланку о савезу народа и конгресу народа.⁶⁶

О замисли о једном општем савезу народа не говори се само у Француској, него и у Бечу. Сви мислећи људи и непристрасни државници увидели су одавно да су бечки споразуми из 1815. мртви. Народима је потребан конгрес на којем ће бити уређени њихови међусобни односи, изглађени њихови спорови и заштићени њихови уставни слободни услови. Француска република је, на свом новом почетку, на свој стег већ исписала три суштствене речи: слобода, једнакост и братство. Славни државници из просвећених народа покушавају да у Белгији организују конгрес који би на миран начин и у духу времена изгладио савремене несугласице међу народима.

Други, изузетно важан разлог је тај што су привредне прилике у европским земљама у потпуној анархији. Доказано је да је анархија изазвана слободном конкуренцијом, што намеће потребу да се она ограничи у мери коју захтева опште добро. Поједина правила могу донети саме државе, а друга могу бити установљена само заједничком одлуком држава са развијеном индустријом. Имајући у виду колико је целокупна индустрија европских

⁶⁴ О несугласицама међу органима српске власти у Војводици опширније у: Љ. Крљуш, нав. дело, 111–131.

⁶⁵ *Allgemeine slawische Zeitung*, № 58, 20. October 1848; № 59, 21. October 1848.

⁶⁶ “Der Völkerbund und Völkercongreß”, *Allgemeine slawische Zeitung*, № 57, 19. October 1848.

земаља међусобно повезана, утврђивање основних начела реформе у области индустрије било би корисно за све индустријске земље, ако би она била заједнички усвојена. Укратко, међународно удруживање је и потребно и неопходно. Када би то било остварено, успеси који би из тога проистекли, били би немерљиви.

Основе на којима би се такав савез народа устројио, и којем би, као узор у малом, послужио аустријски савез народа, изнеле су недавно бечке новине. Оне се могу свести на следеће: 1. при поравнању међународних и заједничких интереса мора се поћи од демократије; 2. конгрес мора установити савез, са снажном централном влашћу, која би привремено морала бити аустријска; 3. слаба федеративна држава, или савез држава без тога услова била би мртворођенче; 4. треба избегавати и одвише и премало њених овлашћења и свака чланица мора имати неопходну слободу у својим унутрашњим пословима.

Адреса Царевинског већа цару само је први корак ка таквом конгресу народâ. Аустрија може опстати само као федеративна држава у којој ће све савезне државе о заједничким пословима већати на конгресима у Бечу. Словени желе независну федеративну државу, у којој Мађар неће наређивати Словенима, ни Словени Мађару, они желе да све федералне државе буду везане једном централном савезном влашћу у Бечу. Не словенско царство, него савезну државу!

Најновији догађаји показују да је одржавање конгреса неопходно, и ако до њега дође оствариће Словени своје оправдане жеље – гаранције за своју националну слободу, за своје образовање и развој. У тесном јединству и органском савезу са Аустријом виде Словени сигуран ослонац против фанатичног Мађарства на северу Угарске и против мађарских пресезања у Краљевини Хрватској и Славонији. Све Словене прожима једно осећање: „аустријско-немачки елемент је према Словенима правичнији и либералнији него мађарски; мађарски осећа своју слабост, а ипак жели, такорећи у последњем очајничком покушају да се вине до положаја европске велесиле, жели да надмаши Аустрију и зато прибегава тлачењу и помађаривању других народа, да би се потврдио као велесила”.

Само у јединству и путем јединства свих народа: Румуна, Немаца, Мађара и Словена, равномерном заступљеношћу у заједничкој савезној власти могу ти народи заједно бити велика сила.

Ако аустријски конгрес народâ заиста дâ неки резултат, онда ће наше оправдане и духу времена сагласне тежње бити остварене, онда ћемо се радovati, што ће Угарска заиста одржати оно што је ових дана речено у аустријском Царевинском већу: „Угарска исказује, пред богом и светом, дубоко пријатељство и братска осећања према аустријским народима и изјављује да ће о заједничким интересима одлучити на обострано задовољство, на широкој основи права, правичности и братске љубави и у том циљу пружа своју верну братску руку”.

Ако конгрес не буде постигао никакав резултат и покаже се да Мађари желе да потврде независност, која ни поред само најнеопходније савезне власти не може постојати, онда ће Аустрија увидети да су Словени од стране Мађара оптуживани и сумњичени на један безбожни начин, а словенска

праведна ствар биће освећена! Биће жигосан сепаратизам и охолост мађарских коловођа. Надамо се, ипак, да ће се аустријски народни конгрес убрзо састати и да ће сви народи царевине једни другима пружити братску руку. Надамо се да ће том лепом примеру Аустрије и сви народи Европе пожелети да следе!

* * *

Писање *Allgemeine Slawische Zeitung* и ставови њиховог уредништва, сарадника и дописника били су доследни девизи истакнутој у првом броју – демократској федерацији аустријских народа.

Замисао о преуређењу Монархије на федеративној основи била је у бечким новинама први пут поменута рано, већ крајем марта и почетком априла 1848, као пројект аустријско-немачких кругова који су подржавали уједињење с Немачком. У њен састав би улазиле јединице формиране као аутономије националних целина, а савезна аустријска држава била би спојена са Немачком.

У априлу је дошло до заостравања немачко-чешких противречности, поготову имајући у виду заседање Франкфуртског претпарламента, које је показало немачке претензије на аустријске словенске земље и опасност да Немачко царство прогута чешке и словенске крајеве. У знаменитом писму 11. априла 1848. којим је одбио позив да учествује у Франкфуртском парламенту Франтишек Палацки се изјаснио за очување Аустријског царства, као гарантiju за национални опстанак аустријских Словена с обзиром на Немачку и Русију.⁶⁷

Чешки либерални идеолози формулисали су аустрославистичку концепцију. Усмерен на очување Аустријске монархије, аустрославизам подразумевао је њено реорганизовање у федеративну државу, на основи националне равноправности народâ.

Мада су написи објављивани у листу бивали врло критични према аустријској политици према словенским народима, она се најчешће приписивала обореном Метерниховом систему и истовремено изражавала нада да ће проглашењем равноправности народâ и увођењем уставног поретка доћи до промена.

Наглашаван је значај прокламоване националне равноправности, начела слободе, једнакости и братства, али је истовремено истицана пуна лојалност династији и жеља за очувањем целовитости државе. Често се наглашавала и потреба да Аустрија остане велика европска сила, а истицала и улога словенских народа, као најбројнијих. Они би ту бројност могли искористити уколико до промене државног устројства не би дошло.

О Словенима се често говорило као о јединственом народу, са јединственим језиком, мада очигледно са првенственом намером да се нагласи потреба њиховог јединства у одбрани заједничких интереса.

⁶⁷ Ćedomir Popov, *Građanska Evropa (1770–1871), Druga knjiga, Politička istorija Evrope*, Novi Sad 1989, 248–249, 256–257; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809–1918*, Zagreb 1990, 84–85.

У опстанку Аустријског царства Словени су видели спас од немачких претензија на уједињење немачких земаља и прикључивање и Аустрије у ту државу; с друге стране претила је опасност од мађарских аспирација да Угарску преобразе у националну мађарску државу, а у Монархији добију превагу над Аустријом, што би било погибелно за словенске народе у Угарској. Тако је аустрославизам изгледао као „једино могуће рјешење националног питања у оквиру Монархије”, као „једина реална конкретизација свеславенске идеје у политичком погледу”.⁶⁸ Иако су и Срби чији су написи објављивани у *Allgemeine Slawische Zeitung* исто тако предано изражавали оданост династији, спремност да се боре за њено одржање и очување целовитости Монархије, често су ти исти написи јасно сведочили о крајње неповољном положају српског народа и у оним областима које су биле непосредно везане за Аустрију, као што је била Војна граница.

Када је реч о Јужним Словенима, о њима су аутори у *Allgemeine Slawische Zeitung* често говорили као једном народу, мада углавном онда када се радило о њиховом политичком и државноправном статусу. У концепцији федеративно уређене Аустрије наводи се јужнословенска држава као једна од аутономних јединица.

Allgemeine Slawische Zeitung изражавао је својим писањем искрену солидарност и саосећање са српским народом током тешке политичке и оружане борбе 1848. године. Од нарочитог је значаја било што је лист настојао да бројним написима укаже на прави карактер, на побуде и циљеве народâ који су у рату учествовали – Мађара и Срба. Најважнији циљ мађарске политике био је претварање Угарске у мађарску државу, негирањем постојања других народа и ускраћивањем њихових основних права. Узроци Српског покрета и циљеви које су желели да постигну били су очување елементарних права појединца и народа. Са признањем и дивљењем описиване су битке које су вођене и победе које је српска војска у њима извојевала.

Велики број написа био је преузимањем из српских и хрватских новина, што указује на то да је међу њима постојала тесна веза и сарадња. И многи Срби и Хрвати слали су своје дописе листу, те је *Allgemeine Slawische Zeitung* у току свог кратког живота био помни хроничар политичких збивања у словенским народима Хабзбуршке монархије, укључујући ту и српски народ.

Мада су излазиле кратко време, у времену које је обиловало многобројним и важним догађајима у свим словенским срединама, *Allgemeine Slawische Zeitung* успеле су да дају целовит поглед и изразе ставове чешких либерала и Јужних Словена и Срба, који су у њима сарађивали, о најзначајнијим питањима словенских покрета и српског националног покрета 1848. године.

⁶⁸ Jaroslav Šidak, „Austroslavizam i Slavenski kongres u Pragu 1848”, *Historijski pregled*, 3–4, Zagreb 1960, 212, 217.

Prof. Dr. LJUBOMIRKA KRKLJUŠ
Matica Srpska
1 Matica Srpska str., Novi Sad, Serbia
E-mail: ljkrkljus@sbb.rs

Allgemeine Slawische Zeitung
SLAVIC NEWSPAPERS ABOUT SERBS IN 1848

SUMMARY: *Allgemeine Slawische Zeitung* (Overall Slavic Newspapers) was published in the German language in Vienna from 18 July to 21 October 1848 with the motto “Democracy – Federation of Free Nations”. It was edited by the Czech Heinrich Terebelski, a writer and linguist. The Newspapers supported left-wing politics. Concerning the national liberation movements in the Habsburg Monarchy in 1848, it advocated the concept of the Czech liberals – Austro-Slavism, formulated in April and adopted by the Slavic Congress in Prague on 2 June. Austro-Slavism was a program of the reorganization of the Habsburg Monarchy, on a constitutional basis, into a federal state of equal nations. Expressing sincere solidarity and compassion with the Serbian people during the difficult political and armed struggle of 1848, the Newspapers in its numerous articles tried to point out the true character, motives, and goals of the Serbs and Hungarians in the war. It spoke about the Serbs and South Slavs, about the Hungarian policy towards the Slavic peoples, about the goals of the Serbian People’s Movement in 1848, the causes of the Serbian-Hungarian war, and the events of the war. It collaborated with the Serbian and Croatian newspapers, taking over articles from *Srbske novine*, *Vestnik*, *Slavenski Jug*, and *Agramer Zeitung*. It had numerous correspondents, Serbs, Croats, and Czechs. The Newspapers managed to give a comprehensive overview and express the views of the Czech liberals, Serbs, and Croats who contributed to it, on the most important issues of the Slavic and Serbian national movements in 1848.

KEYWORDS: *Allgemeine Slawische Zeitung*, 1848, Slavs, Austro-Slavism, reorganization of Habsburg Monarchy, Serbian-Hungarian war